

1.01 izvorni znanstveni članek

UDK 347.236(497.12 Renče)"15"
338(497.12 Renče)
prejeto: 20. 6. 2003

Vojko Pavlin

prof. zgodovine, Pod Škabrijelom 3, Kromberk, SI-5000 Nova Gorica

Gospostvo Renče in Hoferjevi renški urbarji 16. stoletja

IZVLEČEK

Renško gospostvo je leta 1464 dobil od goriškega grofa Leonharda v fevd Štefan Hofer. Plemiška družina Hoferjev, ki so bili sicer v 16. stoletju znani tudi kot zastavni gospodje in glavarji v Devinu, je obdržala renški fevd do konca osemdesetih let 16. stoletja. Na osnovi nekaj ohranjenih urbarjev in drugega Hoferjevega gradiva iz Semeniške knjižnice v Gorici je moč dobiti vpogled v obseg renškega gospostva in značaj agrarnega gospodarstva ter nekatere druge značilnosti tega kraja v spodnji Vipavski dolini in njegovih prebivalcev.

KLJUČNE BESEDE

Hofer, urbar, Renče, Devin, Semeniška knjižnica, Gorica

SUMMARY

THE SEIGNIORY OF RENČE AND THE RENČE LAND REGISTERS FROM THE 16TH CENTURY

In 1464 the Gorica count Leonhard enfeoffed the Renče seigniority to Štefan Hofer. The noble family of Hofers who were in the 16th century known as mortgage masters and governors in Devin, kept in possession the Renče feud to the end of the eighties of the 16th century. Based on some preserved land registers and other Hofer materials from the Seminary library in Gorica it is possible to acquire insight into the extent of the Renče seigniority, into the nature of agrarian economy and some other characteristics of that place in the Lower valley of the Vipava river, and its inhabitants.

KEY WORDS

Hofer, land register, Renče, Devin, Theological Seminary library, Gorica

Urbar je beseda staronemškega izvora in pomeni zemljo, ki daje donos, rento. V urbarje so vpisovali prihodke in pravice zemljiškega gospodarstva z namenom zavarovati gosposčinsko premoženje ter imeti nad njim pregled in z njim lažje upravljati. Zato so urbarji temeljni vir predvsem za agrarno zgodovino nekega gospodarstva.¹

Srednjeveško renško gospodarstvo je bilo del dominija goriških grofov, ki so podeljevali svojo zemljo v fevd raznim ministerialom. V spodnji Vipavski dolini se omenjajo tri ministerialne družine, v 13. stoletju imenovane po krajih – sedežih gospodarstev Dornberk, Vogrsko in Renče. K tem bi glede na omembo dvora 1361 morda lahko pristeli še Prvačino. Prva znana omemba Renč datira v leto 1256, ko se kraj omenja skupaj z ministerialom goriškega grofa Romanom *de Renzsch*. Iz leta 1410 se nam je ohranila prva omemba renškega fevdalnega sedeža (*haws vnd turn*).² Od 1464 do konca osemdesetih let 16. stoletja je bil renški fevd v rokah goriške plemiške družine Hofer, katere člani so bili sicer v 16. stoletju bolj znani kot zastavni gospodje in glavarji v Devinu. Jedro renškega gospodarstva so Renče – kraj v spodnji Vipavski dolini na levem bregu reke Vipave in nedaleč od izliva Lijaka vanjo. Poleg osrednjega naselja v bližini mostu čez Vipavo se prištevajo k Renčam tudi številni zaselki pod kraškimi grebeni, čez katere vodi pomembna pot iz tega dela Vipavske doline na Kras.³

V Semeniški knjižnici v Gorici hranijo veliko urbarjev renškega gospodarstva od 16. do 19. stoletja. Ustrezno (Hoferjevo) urbarialno gradivo v nemškem jeziku za 16. stoletje zajema poseben fascikel,⁴ v katerem se nahajajo:

– Urbar iz leta 1519 (*Vrbar register nach Cristi gepurdtt tausentt v hun[de]rtt vnnndt in dem sybenttenn iar*); 46 folijev.

– Urbar (fragment) iz leta 1544; 2 folija.

– Urbar Štefana Hoferja iz leta 1545 (*Mein Schtefan Hofa[r] [v]rbar des 1545 iar*) z vpisi do leta 1547; 48 folijev.

– Urbar Štefana Hoferja iz leta 1548 (*Mein Schtefan Hofa[r] vrbar puech dess 1548 iars*) z vpisi do leta 1557; 145 folijev.

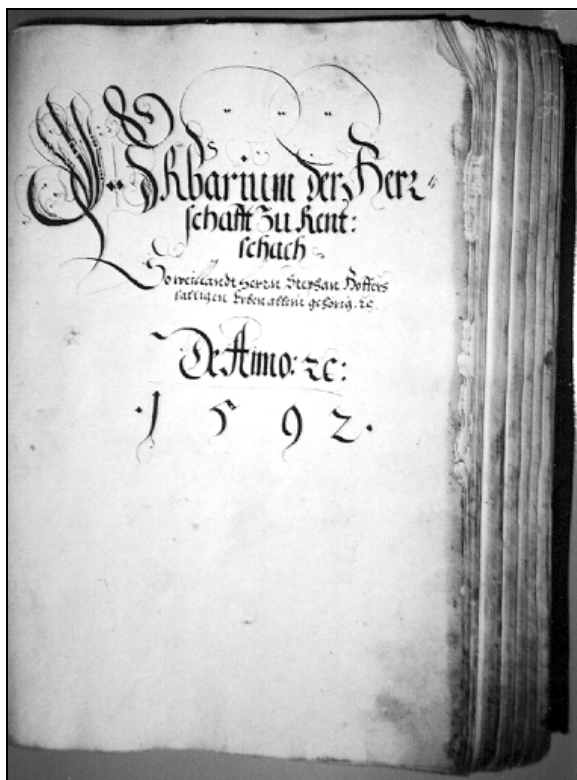
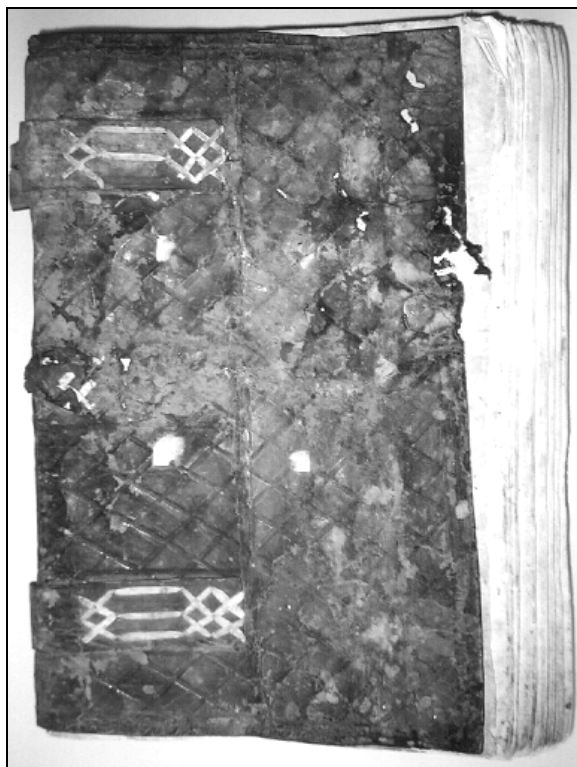
Zahvaljujem se dr. Darji Mihelič za koristne napotke pri nastajanju tega sestavka.

¹ GDZS I, str. 7-8; GDZS II, str. 172.

² Kos M., *Urbarji*, str. 24-25. Domnevni omembi s konca 11. stoletja (*Coronzach/Inceranzach*) se najbrže ne nanašata na Renče, poleg tega pa sta vira, ki naštejeta veliko krajev, ki naj bi pripadali benediktinskemu samostanu Rožac že okoli leta 1086, šele iz 15. in 16. stoletja in zato ob mnogih netočnostih v tem pogledu ne zaslužita večje pozornosti (Kos F., *Gradivo za zgodovino Slovencev*, str. 224-226, št. 385).

³ Prim. *Krajevni leksikon Slovenije I*, str. 223-224.

⁴ BST, Strassoldo, Urbari, št. 152.

Urbar renškega gospodarstva iz leta 1592 (BST, Strassoldo, Urbari, št. 152).

– Urbar gospodarstva Renče dedičev pokojnega Štefana Hoferja iz leta 1592 (*Vrbarium der herr-*

schaftt zu Rentschach so weillandt herrn Stephan Hoffers salligen erben allein gehörig. De anno 1592) z vpisi do leta 1594; 259 folijev.⁵

V registru urbarjev je prvi iz leta 1519 nekakšen tujek, saj se ne nanaša na Renče, temveč na švarceneško gospostvo, o čemer se lahko z zanesljivostjo prepričamo na osnovi omenjenih krajev v Brkinih in severni Istri, ki se v veliki meri pokrivajo s Kosovimi izsledki iz dveh švarceneških urbarjev iz okoli 1400 in 1412.⁶ Kako je urbar iz 1519 prispel v obravnavani fascikel Semeniške knjižnice, ni znano. Mogoče je, da so Hoferji ali kdo izmed kasnejših imetnikov renškega fevda za nekaj časa uživali tudi Švarcenek. Ta je bil v srednjem veku še last Goriških, ki so v tistem delu Krasa imeli poseben urad, nakar so ga dobili Habsburžani.⁷ Po Rutarju so švarceneško gospostvo že pod goriškimi grofi in nato pod Habsburžani uživali gospodje Raunacherji (Ravenski), imenovani po kraju Ravne pri Košani.⁸ Najstarejši urbarialni zapis, ki se nanaša na Renče, je torej majhen fragment iz leta 1544, zagotovo renške provenience. Z urbarjema iz let 1545 in 1548 je sredina 16. stoletja dobro pokrita. V Hoferjev urbar iz leta 1545 je vložen desetinski urbar Vogrškega iz 1549, ki v popisu urbarjev ni posebej registriran in verjetno tudi ni neposredno povezan z renškim gospostvom, morda pa s Hayss Khuenburgi, ki so bili gospodje na Vogrskem (*zu Ungerspach*) in so konec 16. stoletja dedovali po Hoferjih renški fevd. Podobno je v urbar iz 1592 inseriran precej poškodovan register krajev in uživalcev v renškem gospostvu, ki je starejšega datuma kot sam urbar.

Naslednji fascikli⁹ vsebujejo renške urbarje skoraj izključno v italijanskem jeziku od konca 16. do 19. stoletja, ki so pripadali najprej že omenjenim Hoferjevim dedičem iz družine Khuenburg, od srede 17. stoletja pa Khuenburgovim dedičem v Renčah, znameniti goriški grofovski plemiški družini Strassoldo.

Družina Hofer in renški fevd

Pred Hoferji se je v Renčah izmenjalo več zemljiških gospodov. Leta 1410 je goriški grof Henrik podelil Renče v fevd Nikolaju von Stan.¹⁰ Hoferji

so postali posestniki Renč leta 1464. V tem letu je namreč goriški grof Leonhard v Lienzu podelil renški fevd Štefanu Hoferju. Ta ga je z grofovim privoljenjem odkupil od Rudolfa Harderja.¹¹ Družina Hofer (Hoffer; v virih tudi *Hover, Hovar, Ho(f)far*, tudi *vom Hof, de Curia*) se je v nemškem prostoru s številnimi gospostvi uveljavila predvsem na Bavarskem, medtem ko naj bi rod Hoferjev, ki se je v 15. stoletju ustalil na Goriškem, prišel iz Švabske in nosil plemiški naslov von Hohenfels.¹² Leta 1497, še pred smrtjo zadnjega goriškega grofa Leonharda, je rimski kralj Maksimilijan Habsburški odobril Štefanu Hoferju nadaljnje izvajanje sodne oblasti (jurisdikcije) v renškem gospostvu kakor tudi uporabo gozdov v bližini Gorice.¹³ Morda je šlo v tem primeru za posesti in pravice istoimenega sina Štefana (II.), ki je že dodobra utrdil Hoferjev rod v Gorici. Poročen je bil z Elizabeto iz goriške plemiške družine Hinter der Vesten (Postcastro) in bil glavar (*capitano*) v furlanskem Belgradu.¹⁴

Večina goriških vasi je bila še v prvi polovici 16. stoletja v sodnih zadevah podrejena deželskemu sodišču, Hoferji pa so se prištevali med redke zemljiške gospode na Goriškem, ki so izvajali jurisdikcijo še pred 16. stoletjem.¹⁵ Imeli so pravico do nižjega sodstva v Renčah, pa tudi v bližnjem Ozrenju, kakor nas prepriča popis gospostev, pravic in tlake v goriškem uradu leta 1523, kjer je bilo nekaj kmetov podložnih neposredno knezu; tu je sodni gospod (jurisdicent) lahko postavil župana. Višje sodstvo je bilo pridržano Gorici (glavarstvu).¹⁶ Hoferjeva sodna oblast na Goriškem se je leta 1568 razprostirala tudi čez nekaj bližnjih kraških vasi: Kostanjevica, Temnica in Novelo.¹⁷

Kamnika v srednjem veku, str. 86).

11 Morelli, *Istoria*, Vol. IV, str. 25; Manzini, Documenti medioevali su Gorizia, str. 157; Spessot, Libri, str. 94. Pri Della Boni in Spessotu je datum podelitve 28. avgust, pri Manziniju pa (očitno napačno) 5. avgust. V: BST, Strassoldo, Investiture, *Copia priuilegii feudalis bonorum D. Stephani Hoffer Ranzani beremo: Nos Leonardus ... Stephano Hoffer cunitisque haeredibus suis iure recti et legalis feudi concessimus Sedimen, Domum et Turrim Ranzanum, cum omnibus et singulis Principibus, Priuilegiis, Iurisdictionibus ... quae ab antiqua autoritate usquae ad praesens tempus his pertinentibus et adiacentibus ... quae ... Rudolphus Harder, nostro consensu, fauore et Voluntate uendidit ... Actum Lynz, in die 5. Augustini Anno 1464.*

12 Pichler, *Castello*, str. 285. Pichler in za njim drugi pisci navajajo, da je bil Štefan Hofer že leta 1434 prištet med goriške "patricije", za kar ni neposrednih dokazov; nezadnje se je termin patriciat na Goriškem uveljavil šele v 18. stoletju (prim. Porcedda, Nobiltà e Stati provinciali, str. 86). Iz pregledanih virov tudi ni bilo moč potrditi obstoja plemiškega naziva von Hohenfels.

13 Pichler, *Castello*, str. 286 (op. 1).

14 Pichler, *Castello*, str. 286-287.

15 Morelli, *Istoria*, Vol. I, str. 149.

16 Kos, *Urbarji*, str. 60, 159.

17 Porcedda, Un paese di sì piccola estensione, str. 28 (op.

5 V nadaljevanju navajamo v opombah zadnje štiri urbarje okrajšano kot Fragment 1544, Urbar 1545, Urbar 1548 in Urbar 1592. V originalnih naslovih urbarjev so velike začetnice zapisane dokaj samovoljno ali pa se sploh ne uporabljajo; v tem zapisu je raba začetnic poenotena.

6 Kos, *Urbarji*, str. 133-144.

7 Kos, *Urbarji*, str. 39-41.

8 Rutar, *Završniška gosposčina na Krasu*, str. 219.

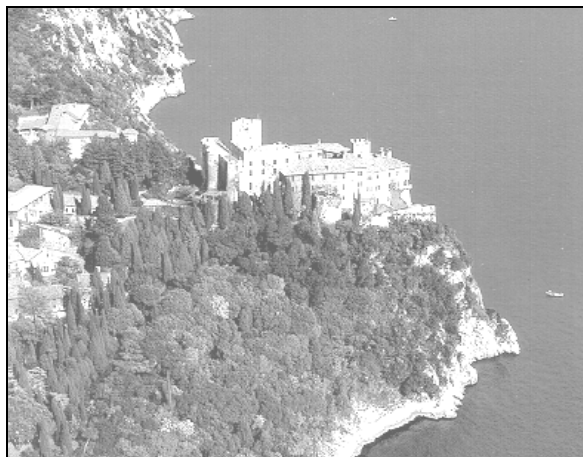
9 BST, Strassoldo, Urbari, št. 153 sl.

10 BST, Strassoldo, Investiture, *Nikel fon Stan priff Copy*, 1410, 7. marec (*an freitag nach letare in der vassten*). Morda gre za Nikolaja iz Kamnika (*Niclas von Stain*), ki se omenja v letih 1425 in 1428 (Otošec, Prebivalstvo

Že goriški grof Leonhard in za njim novi goriški deželni knez Habsburžan Maksimilijan sta povečala posest Hoferjev v Gorici in drugih krajih v deželi. Najvažnejša podelitev se je zgodila julija 1509, ko je devinski grad po kratki beneški zasedbi ponovno padel v roke Habsburžanom. Maksimilijan je podelil devinsko gospostvo v zastavo Sigismundu, sinu renškega gospoda Štefana Hoferja, in ga imenoval za glavarja v Devinu.¹⁸ Renška zemlja ob Vipavi je mejila na kmetije bližnjih vasi, ki so od davnine pripadale devinskim gospodom.¹⁹ Od Renč do Devina v fevdalnem smislu torej ni bilo ravno daleč in Hoferji so se verjetno nadejali obvladovati prostor od morja preko Krasa do spodnje Vipavske doline. Novi devinski glavar Sigismund Hofer je še naprej služil Maksimilijanu kot vojaški poveljnik in je v enem zadnjih spopadov z Benečani leta 1516 izgubil življenje. Ista usoda je doletela tudi njegovega mlajšega brata Krištofa. Na srečo Hoferjev je imel Štefan kar šest sinov, poleg omenjenih Sigismunda in Krištofa še Jurija, Jakoba, Franca Volfganga in Ivana. Slednji je prevzel Devin, medtem ko sta v Renčah oziroma v Gorici živela Ivanova brata Jakob in Franc Volfgang, ki je bil tudi glavar v Maranu. Devinski glavar Ivan je leta 1537 padel v boju s Turki pri Klisu (od turškega meča je že prej umrl tudi Jurij). Mladi Ivanov sin, razvpiti Matija Hofer (umrl 1587), je bil zadnji iz moške veje Hoferjev v Devinu.²⁰

Nosilec renškega fevda (*Lehenträger*) je po Štefanovi smrti²¹ postal njegov sin Jakob. Ob investituri renškega fevda s strani cesarja Ferdinanda leta 1524 sta z Jakobom uživala renško posest oba še živeča brata, Ivan (devinski glavar) in Franc Volfgang.²² Jakob je preživel oba, a je umrl brez potomcev leta 1538. Malo pred smrtjo je v testamentu postavil za dediče renškega gospostva vseh pet nečakov: tri sinove pokojnega Franca Volfganga – Štefana, Krištofa in Sigismunda – ter dva sina pokojnega devinskega glavarja Ivana – Matija in Aleksandra.²³ Štefan je postal nosilec renškega fevda, Matija pa je po očetu nadaljeval glavarstvo pot v Devinu, hkrati pa obdržal določene posestne in sodne

pravice v renškem gospostvu. Izvajanje jurisdikcije v deželi je odpiralo vrata v goriške deželne stanove.²⁴ V najstarejšem znanem ohranjenem seznamu goriškega stanovskega članstva iz leta 1569 sta zabeležena tako Štefan kot Matija *Hofer zu Rendtschach*.²⁵

Devinski grad je dobil današnjo podobo v času glavarjev iz družine Hofer. (Ulmer, d'Affara, The castles of Friuli, str. 118).

Portret Matije Hoferja, domnevno avtorja Lamberta Sustrisa. (Ulmer, d'Affara, The castles of Friuli, str. 132).

69). Avtorica navaja seznam jurisdicentov na Goriškem po primarnem viru iz leta 1568.

¹⁸ Pichler, *Castello*, str. 287.

¹⁹ Prim. Kos, *Urbarji*, str. 208.

²⁰ Pichler, *Castello*, str. 287-304. Matija Hofer je "slovel" po svoji vročekrvnosti in je ob priložnostnih prepirih zagrešil dva umora.

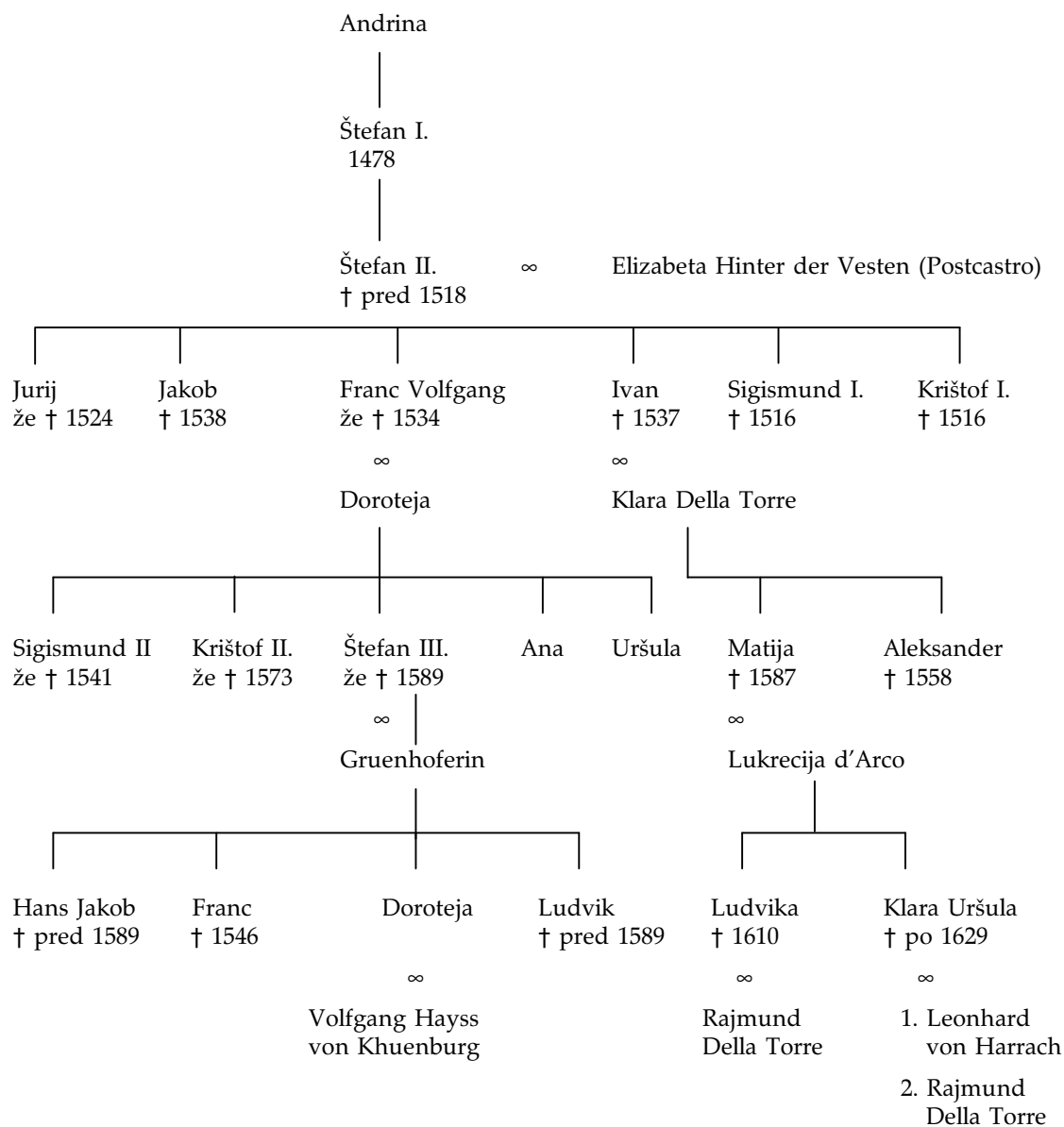
²¹ Štefan *Hofer* je bil vsaj leta 1507 (Morelli, *Istoria*, Vol. IV, str. 45) še med živimi.

²² BST, Strassoldo, Investiture, *Jacoben Hofers Lehen Copi*, 1524, 6. november, Dunaj. Med tri brate je bila zemlja razdeljena po pogodbi iz leta 1519 (prav tam, *Copay des Vertrogs des Hannes 1534*), ki je pač sledila Štefanovi smrti in Maksimilijanovi investituri 1518 (Pichler, *Castello*, str. 386, op. 2).

²³ BST, Strassoldo, Investiture, *Copia Testamenti D. Iacobi Hofer*, 1538, 3. marec, in *Castro Ranzani*.

²⁴ Porcedda, Nobiltà e Stati provinciali, str. 92.

²⁵ Porcedda, Nobiltà e Stati provinciali, str. 116.

Genealoška tabela plemiške družine Hofer iz Renč²⁶

Štefan (III.) Hofer, sin Franca Volfganga in Doroteje ter Matijin bratranec, je torej skupaj z bratoma od leta 1538 rezidiriral v Renčah.²⁷ Sicer pa

²⁶ Pričujoča genealoška tabela je nastala na osnovi tiste, ki jo najdemo na koncu Pichlerjeve knjige *Il Castello di Duino* in je tu dopolnjena z nekaterimi izsledki iz gradiva goriške Semeniške knjižnice. Rimske številke ob v Hoferjevi družini pogostem imenu Štefan ne rezultirajo iz sočasnih virov, temveč so bile dodane kasneje. Poleg tega obstaja dvom, ali nista Štefan I. in Štefan II. dejansko ena in ista oseba, kakor za razliko od Pichlerja trdi Francesco Spessot (Spessot, Libri, str. 94)! Renški gospod in devinski glavar Ivan je poleg dveh sinov, Matije in Aleksandra, imel še osem hčera, ki tu niso navedene in jih najdemo v Pichlerjevi genealoški tabeli.

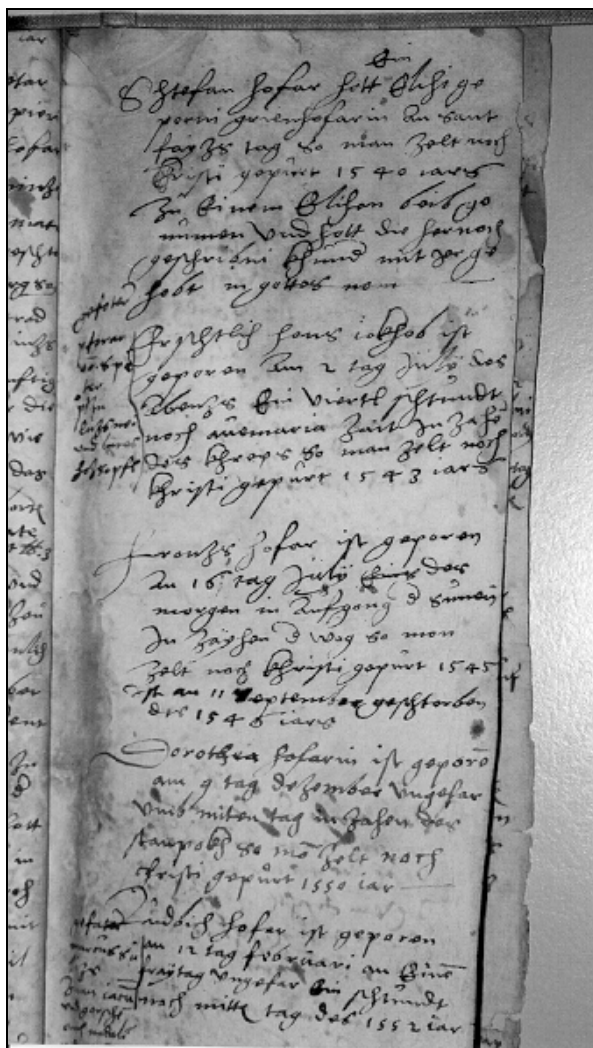
²⁷ Prim. Spessot, Libri, str. 94; BST, Strassoldo, Investiture, *Copia Testamenti D. Iacobi Hofer*, 1538, 3. marec, in *Castro Ranzani* (v testamentu se omenja pokojna Do-

renška urbarja (1545 in 1548) omenjata le Štefana kot imetnika renškega gospostva, pri čemer je moč sklepati, da je brat Krištof užival določene dajatve kmetov renškega fevda in je bil vsaj leta 1555 še živ.²⁸ Sigismund je umrl najbrž ravno nekje v času smrti strica Jakoba. V testamentu slednjega²⁹ bremo, da je bil Sigismund v turškem ujetništvu, tako

roteja, mati Štefana, Krištofa in Sigmunda).
²⁸ Krištofovo ime je na več mestih v urbarju iz leta 1545 pripisano pri posameznih plačnikih činža, ki se je torej očitno stekal na njegov naslov; Urbar 1548, vložen listič med fol. 122v-123 – Krištof Hofer se omenja kot prejemnik nekih dajatev leta 1555.

²⁹ BST, Strassoldo, Investiture, *Copia Testamenti D. Iacobi Hofer*, 1538, 3. marec, in *Castro Ranzani*.

da je mogoče, da se od tam ni več vrnil. Ob prodaji neke Kristofove hiše bratu Štefanu leta 1541 Sigismund ni bil več med živimi.³⁰ Jakobov testament imenuje tudi dve Štefanovi sestri, Ano in Uršulo. Uršula se je (morda leta 1540) poročila s Hektorjem Julijanom ali Zuljanom,³¹ medtem ko je Ana morala biti poročena z nekim *Wosermonom*, ki je kot doto (*hayrat guet*) dobil Štefanovo hubo v Devinu in nekaj drugih dohodkov renškega gospostva.³² Ne poznamo letnice Štefanovega rojstva, pomenljiv pa je podatek, da se je poročil s hčerko

Štefan Hofer je v urbar zabeležil rojstva svojih otrok. (BST, Strassoldo, Urbari, št. 152, Urbar Štefana Hoferja iz leta 1545, fol. 46).

maranskega glavarja Hermana Gruenhoferja.³³ Štefan je glavne dogodke v družini ovekovečil z vpisom v urbar. Tako lahko izvemo, da se je poročil na Vidov dan leta 1540 in da so se v zakonu rodili trije sinovi – Hans Jakob (1543), Franc (1545) in Ludvik (1552) ter hči Doroteja (1550). Le hči je preživela očeta in postala njegov dedič. Vsi sinovi so umrli prej; za Franca vemo, da že dobro leto po rojstvu (1546), ostala dva pa sta očitno zapustila ta svet ali v otroštvu ali že kmalu v odrasli dobi.³⁴ Prvi sin, tedaj že imenovan v furlanski inačici *Zuan Iakhum*, je bil v letih 1553 in 1554 še med živimi, saj mu je oče plačeval šolanje pri nemškem učitelju (*zu dem teyzschen schuelmaster*) v Gorici.³⁵

V drugi polovici osemdesetih let 16. stoletja sta umrla oba bratranca iz družine Hofer. Matijevi hčeri Klara Uršula in Ludvika ter Štefanova hči Doroteja so si "našle" ženine iz uglednih plemiških družin. Dorotejin mož Wolfgang Hayss von Khuenburg³⁶ je dedoval renško posest, ki mu jo je slovesno podelil v fevd nadvojvoda Karel 14. novembra 1589. Oba Matijeva svaka, grofa Leonhard von Harrach in Rajmund Della Torre, sta zavračala takšno rešitev, vendar je kljub številnim tožbam ostalo pri starem.³⁷ Matija si je pri nadvojvodi Karlu že leta 1582 zagotovil dedovanje vseh Hoferjevih fevdov tudi po ženski liniji, da bi preprečil, da bi ti po njegovi smrti pripadli komori. Ko je nadvojvoda Ernest 1592 odločil, da renško gospostvo ostane Khuenburgom, je bila dodana klavzula, ki je določala, da v primeru izumrtja družine Khuenburg v moški liniji Renče pripadejo Matijevima hčerama oziroma njenemu potomstvu. Dejansko se je prvo sredi 17. stoletja tudi zgodilo, ne pa tudi slednje, zato so člani družine Della Torre iskali pravico na sodišču vse tja do začetka 19. stoletja, a zaman. Nasledniki Khuenburgov v Renčah, družina Strassoldo, so obdržali renško gospostvo.³⁸ V Devinu so zastavno gospostvo dedovali Turni iz veje Valsassina, kljub temu da je Matija Ludviko najprej razdedinil in si šele na prigovarjanje mnogih, tudi habsburškega kneza, premislil. Ludvika se namreč ni hotela ukloniti očetovim željam po poroki z beneškim plemičem

³³ Pichler, *Castello*, 287. Prim. Fragment 1544, fol. 2v – *hauptman Grienhofar von Maran*.

³⁴ Urbar 1545, fol. 46. Štefan je zapisal tudi datum rojstva svojih otrok in celo približen čas v dnevu ter zanimivo tudi astrološko znamenje, v katerem so bili rojeni. Pri Hansu Jakobu in Ludviku pa je zabeležil tudi botre.

³⁵ Urbar 1548, fol. 121-121v, 123v.

³⁶ Tudi zapis tega imena ima v virih polno inačic. Ferdinand Künburg, ki je pripadal eni izmed vej te plemiške družine, je bil v začetku 18. stoletja ljubljanski škof.

³⁷ Spessot, *Libri*, str. 94-95.

³⁸ Pichler, *Castello*, str. 302-303.

³⁰ BST, Strassoldo, Investiture, 1541, 24. julij, Renče.

³¹ Fragment 1544, fol. 2v. Svak (*schbager Ekhtor Iullian*) je namreč leta 1540 prejel nekaj guldnov za nakup poročne obleke Štefanovi sestri. Urbar 1545, fol. 36 (*schbogar Ekhtor Zulian dient von grunt seynes haus ...*).

³² Urbar 1545, fol. 13; Urbar 1548, fol. 33, 42v.

Renški grad je bil v 17. stoletju predelan, v prvi svetovni vojni pa porušen; tako je ostalo o njem le malo pričevanj, stolpa pa sta bila kasneje adaptirana. Posnetek je iz leta 1993. (Jakič, Vsi slovenski gradovi, str. 283).

Germanikom Savorgnanom. Ludvikin mož Rajmund VI. Della Torre, imenovan "Stari" (*il Vecchio*), je na osnovi poročne pogodbe ohranil spomin na Hoferje v grbu in plemiškem nazivu: Della Torre-Hofer-Valsassina. Leta 1587 je bil imenovan za devinskega glavarja in se je po ženini smrti 1610 poročil s svakinjo Klaro, ki je ta čas ovdovela, ter na ta način združil vso devinsko posest.³⁹ Pridobil si je tudi del renške posesti in vasi Kostanjevica, Temnica in Novelo.⁴⁰

Na Goriškem je bila usoda bivših Hoferjevih posesti za pol stoletja povezana s Khuenburgi. Družina Hayss Khuenburg se je na Goriškem uveljavila nekoliko kasneje kot Hoferji. Jurij *Hais* je bil leta 1534 med prisledniki (*assessori*) goriškega (plemiškega) sodišča.⁴¹ *Georg Heyss*, s predikatoma *zu Khuenberg und Ungerspach*, je bil v letu 1569 med člani goriških deželnih stanov.⁴² Khuenburgi so se ob koncu 16. stoletja uvrščali med redke ba-

ronske družine v deželi (ob edini grofovski – Della Torre, ki se je v eni veji povezala z družino Hofer – so se z baronsko titulo tisti čas lahko ponašale le še družine Eck, Dornberg, Lanthieri in Attems). Z renškim fevdom so si pridobili po Hoferjih tudi jurisdikcijo v kraju, od leta 1595 pa so jo izvajali še na Vogrskem.⁴³ Njihova starejša goriška posest je razen v Vogrsko segala predvsem v Šentvid nad Vipavo (danes Podnanos) in Brda, kjer so imeli veliko zemlje v Dolnjem Cerovem.⁴⁴ V začetku 17. stoletja so bili Khuenburgi v tem briškem kraju tudi jurisdicenti.⁴⁵ Po Volfgangu, zetu Štefana Hoferja, je dedoval renško gospostvo sin Viljem, zadnji v moški liniji te družine na Goriškem. Njegova hči Doroteja se je 20. maja 1645 poročila s Petrom iz ene najprestižnejših goriških plemiških družin Strassoldo-Villanova, ki je lahko dedoval renški fevd in bil začetnik nove stranske veje Strassoldov, imenovane po Renčah.⁴⁶ Ti so dolgo

³⁹ Pichler, *Castello*, str. 355-364.

⁴⁰ Porcedda, I Della Torre di Valsassina, str. 224. Tu navedeno Ravnicco je treba popraviti v Temnico, kjer so dejansko imeli Hoferji posest, in tako kot v bližnji Kostanjevici ter manjšem kraju Novelo, ki se nahaja med obema kraškima naseljima, sodno oblast.

⁴¹ Morelli, *Istoria*, Vol. IV, str. 43, 53.

⁴² Porcedda, *Nobiltà e Stati provinciali*, str. 116.

⁴³ Porcedda, *Un paese di sì piccola estensione*, str. 19-21.

⁴⁴ BST, Strassoldo, Urbari, št. 153, *Vrbario de Vogrischa, Colli, et S^{vo} Vito sopra Vipauo del 1598*.

⁴⁵ BST, Strassoldo, Urbari, št. 153, *Vrbario del 1604 del molto ill^{re} s^o Gulielmo Ais Sr de Chenburgo iurisdizente di Renziano et Zirou di Sotto*.

⁴⁶ Spessot, *Libri*, str. 95.

časa ostali gospodje Renč in šele leta 1893 so prodali renški grad (dvorec) plemiški družini De Grazia.⁴⁷

Hoferjeva posest

Hoferjeva posest na Goriškem ni bila omejena le na Renče, čeravno je bila zemlja v tem kraju ves čas velik del renškega gospostva. Hoferji so si pridobili zemljo in druge pravice v raznih goriških krajih še za časa goriških grofov ter nato prvega habsburškega kneza na Goriškem Maksimilijana. Kasneje je šlo slejkoprej za podelitve istih posesti ob menjavi na prestolu ali v Hoferjevi družini. Pichler omenja podelitve habsburških deželnih knezov: Maksimilijana iz let 1500, 1514 in 1518, Ferdinanda v letih 1525 in 1538 in Karla leta 1573 in pri tem navaja vidnejšo Hoferjevo posest v krajih Gorica, Komen, Sv. Jakob v Plavah, Cerovlje, Grgar, Sv. Marija Magdalena (Loke pri Kromberku), Solkan in Lokavec.⁴⁸

Fevdna pisma (*Lehenbriefe*) deželnega kneza poleg urbarialnega gradiva omogočajo natančnejši vpogled v Hoferjevo posest. Med temi so zelo zgovorne štiri investiture cesarja Ferdinanda z dne 6. decembra 1538, izstavljene na Dunaju in namenjene dedičem po nedavno umrlemu Jakobu Hoferju.⁴⁹ V vseh primerih gre za posesti in pravice, ki jih je užival že Jakob z bratoma, pa tudi že njihov oče Štefan Hofer. Razlog, da so bila izstavljena kar štiri fevdna pisma s podobno vsebino, očitno tiči v različnem izvoru in času prvotnih investitur. Ena se nanaša na Renče, ki so bile predmet investiture iz leta 1464. Posest, ki je od davnine pripadala gospostvu, v njej ni podrobneje navedena. Tudi ni gotovo, da je obsežnejša zemlja v Kostanjevici in Temnici, ki je izkazana v urbarjih – tam je nenazadnje renški gospod imel sodno oblast – bila že takrat organsko utelešena v renški fevd.

Ko je goriški grof Leonhard leta 1472 potrdil Štefanu podeljeno izpred osmih let (*Siczt, Geheus vnd Turn genant Rendtschach*),⁵⁰ je verjetno hkrati investiral Štefana Hoferja z "goriškimi fevdi", kakor se ti imenujejo v enem izmed Ferdinandovih fevdnih pisem. Franc Kos namreč navaja nekaj zemljišč v Gorici in okolici, podeljenih Hoferju prav v tem letu⁵¹ in jih najdemo tudi v Ferdi-

nandovi investituri. Med Štefanovimi goriškimi fevdi so naštet: huba s šestnajstimi njivami v Podturnu, hiša v goriškem mestu, košanija (*korb*) pred velikimi mestnimi vrati (*vor dem grossen thor*) v Gorici, košanija na Travniku (*an dem Annger*) pod Gorico z njivo, njiva pri potoku Koren (*Kurn*), njivi pri Soči, imenovani *Domica Braden*, travnik, imenovan *Wunana*, nekaj vinogradov v Stari Gori in huba v Grgarju.

Franc Kos pri opisu srednjeveškega Solkana omenja za leto 1472 še eno Hoferjevo pridobitev iz rok istega grofa, ki se nanaša predvsem na hube v raznih krajih.⁵² Notico bi morebiti lahko povezali s (tretjim) Ferdinandovim fevdnim pismom, ki v ospredje postavlja Lokavec z dvema hubama in desetino od desetih hub v tem kraju, navaja pa tudi hubo v Solkanu, nadalje še hubo v Plavah, hubo v Mošu (Mossa), hubo pri Sv. Mariji Magdaleni (Loke), hubo *zu Koschiz*, v okolici Gorice hubo in košanijo pod gradom (*vnter der vesten*), mlin na Kornu, travnik pri opekarni (*ziglofen*), travnika pri Beli nedelji (*bei dem Weisen Sontag*) in nazadnje še vso zemljo (*hueben, stuckh vnd guetter*), ki je prej pripadala pokojnim Ulrihu *Saluetobla* in *Vintefra*. Prav slednja navedba je pomembna, ker postavlja omenjeno investituro morda še pred leto 1464. Že 1455 je namreč goriški grof Ivan, Leonhardov starejši brat, podelil (potrdil) svojemu ministerialu (*dyenner*) Štefanu Hoferju zemljo, ki jo je prej imel pokojni *Vlreich Salhatobla*.⁵³ Kaže torej, da Hoferje na Goriško ni "pripeljal" šele renški fevd. V nekem prepisu iz šestdesetih let 16. stoletja se omenja podelitev zemlje pri Grabnu na goriškem Travniku v libelarični zakup. Najemodajalca sta bila Štefan Hofer in njegova mati *fraw Antrina*, pogodba pa je bila sestavljena v Gorici na domu Štefana Hoferja (*in des Stefan Houer Behausung*) februarja 1462, torej dobri dve leti pred investituro Renč.⁵⁴

Četrto fevdno pismo prinaša devet hub v Komnu in pet hub ter desetino in gorski denarič pri Sv. Jakobu.⁵⁵ To zemljo so Hoferji očitno dobili v fevd od Maksimilijana in jo je imel prej od goriš-

⁴⁷ Jakič, *Vsi slovenski gradovi*, str. 283-284.

⁴⁸ Pichler, *Castello*, str. 286.

⁴⁹ BST, Strassoldo, Investiture, *Khayssers Ferdinand Lehen in 1538 jars Turen Renzsch, Lehenbrieff zu Locauiz, Lehen bay Gerz, Lehenbrieff dorff Komein vnd sandt Jakob* (kopije), 1538, 6. december, Dunaj.

⁵⁰ BST, Strassoldo, Investiture, *Copi Lehenbriefs des ... Leonhartn Graff zu Görz*, 1472, 17. januar, Gorica.

⁵¹ Kos F., K zgodovini Gorice, 1919/20, str. 10, 14; 1921-1923, str. 1-2; 1926-1927, str. 32. Gre za hišo v samem mestu, košanijo (*korb*) na Travniku, pa kmetijo s šestnajstimi njivami v Podturnu (danes Sv. Rok v Gorici) in

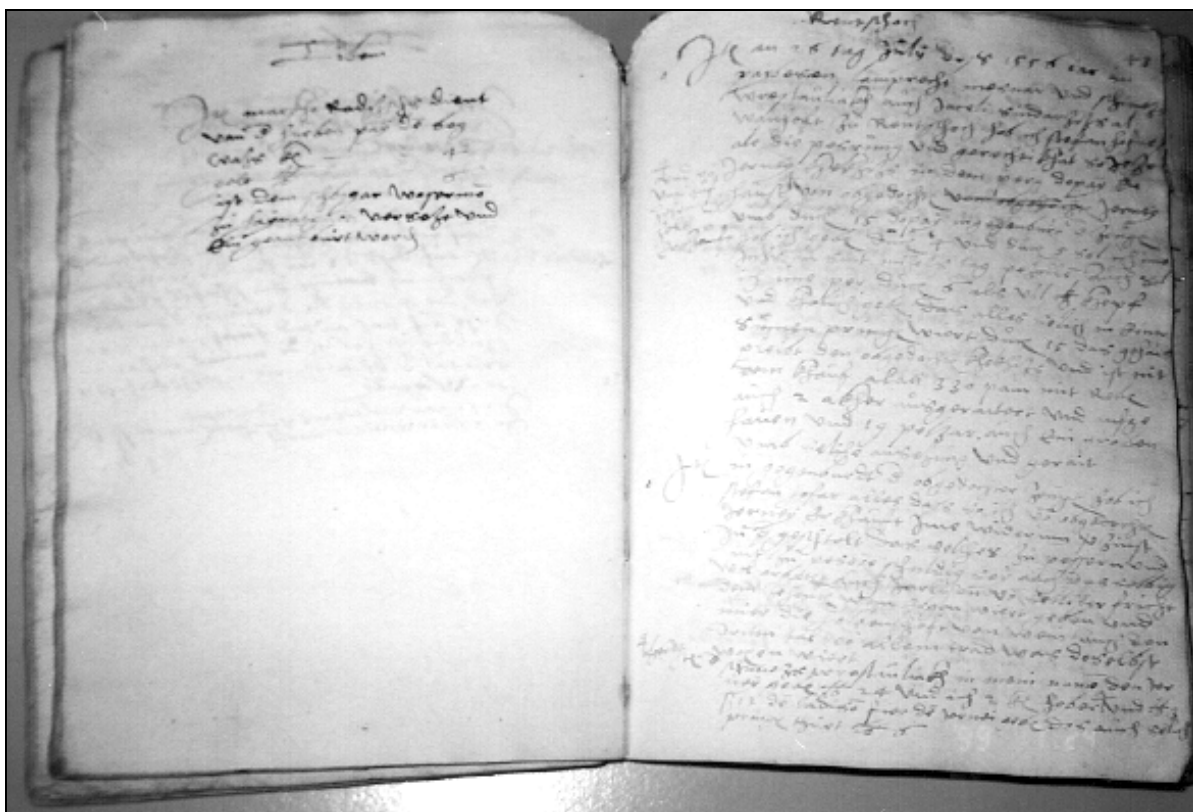
njivo pri potoku Koren. Zunaj pred Velikimi (mestnimi) vrati je imel Štefan Hofer še eno zemljišče, ki jo je obdeloval Petelin.

⁵² Kos F., Solkan v srednjem veku, str. 137.

⁵³ BST, Strassoldo, Investiture, kopija, 1455, 26. februar (*am mitichen nach dem suntag invocauit in der vasten quinquagesimoquintto*), Lienz.

⁵⁴ BST, Strassoldo, *Atti di altre famiglie, Famiglia Hoffer*, št. 210, *Scritture relative a cause e processi della famiglia 1470-1586, Das akherlen so des Patrons ist gebest vnd iesz der von Ekh Wona Vintura helt zu Gorz pay den Groben gelegen*.

⁵⁵ S Sv. Jakobom je verjetno mišljena kaka vas na Krasu (morda Veliki Dol pri Komnu) in ne Plave, kakor navaja Pichler (*Castello*, str. 286).

Iz Hoferjevega renškega urbarja iz leta 1548.
(BST, Strassoldo, Urbari, št. 152)

kega grofa Leonharda Jošt Hinter der Vesten.⁵⁶ Podelitev bi verjetno razložila sorodstvena povezava Hoferjev z družino Postcastro, iz katere je prihajala Štefanova žena. Vendar pa za razliko od posesti ostalih treh zemljiških kompleksov, ki se (z nekaterimi izjemami) pokrivajo s tistimi v Hoferjevih urbarjih, o teh dveh vaseh urbarialno gradivo molči. Razlog nam razkrije odgovor Štefana Hoferja goriški fevdni komisiji leta 1567, v katerem pravi, da si je to zemljo nasilno prilastil Jurij Eck, ko je bil goriški glavar, nakar niso pomagale pritožbe in je bil Lovrenc Lanthieri tisti, ki je tedaj imel v zastavi sporno zemljo.⁵⁷

Ko primerjamo Hoferjeva urbarja iz sredine 16. stoletja z omenjenimi investiturami, moramo imeti pred očmi tudi interno razdelitev med člani Hoferjeve družine, kar je večkrat povzročalo spore med njimi. Sledove delitvene bilance med renškimi in devinskimi Hoferji lahko razberemo iz raznih bežnih omemb v urbarju tako v Renčah kot v

drugih krajih, kamor je segala posest te rodbine. Tako je npr. od hube v Rupi tri petine vinskih in žitnih dajatev pobiral Štefan, dva preostala dela pa sta šla njegovemu bratrancu, devinskemu glavarju Matiji.⁵⁸ Podoben primer zasledimo v Temnici.⁵⁹ Omenja se tudi Matijeva soba (*Matiasen Hofer schtuben*), ki se je najverjetneje nahajala v renškem gradu,⁶⁰ pa Matijev kostanjev gozd (*des Matiasen khestenbolt*) v Renčah.⁶¹ Matija je užival tudi del dohodkov goriškega gozdnega urada in skupaj z bratom Aleksandrom polovico desetini v nekaterih goriških krajih.⁶²

Kakor je Matija Hofer posedoval nekaj nepremičnin v Renčah, tako je njegov renški bratranec imel v Devinu celo stolp v gradu (*turen in der wurgen*), ki ga je poleg nekaj bližnje zemlje užival Baltazar (*Woltisar*). Omenjena je bila že huba v

⁵⁸ Urbar 1545, fol. 5v; Urbar 1548, fol. 21.

⁵⁹ Urbar 1548, fol. 40.

⁶⁰ Urbar 1545, fol. 45v.

⁶¹ Urbar 1545, fol. 15v, 26, 31.

⁶² Urbar 1545, fol. 29, 47v; prim. Urbar 1548, fol. 18 (*der zehent zu Lokhauecz von wein trad vnd khlan viech get iarlich zbischen vnser Hofar vmb ein iar mier das ander den Matias*). Poleg renške in lokavske desetine je Hoferjem šla še desetina v Solkanu in Mirnu oziroma kraju *Smett* (gl. op. 116).

⁵⁶ BST, Strassoldo, Investiture, precej poškodovana kopija fevdnega pisma, 1500, 26. junij, Augsburg. Prim. Pichler, *Castello*, str. 286 (op. 2).

⁵⁷ BST, Strassoldo, Investiture, 1567, 24. oktober, Renče. Jurij Eck, prej kranjski vicedom, je bil tretji goriški glavar 1512-1528 (Morelli, *Istoria*, Vol. I, str. 105).

Zemljevid dela spodnje Vipavske doline in Krasa z vasmi Renče, Kostanjevica in Temnica, ki so predstavljale osrednji prostor Hoferjevega renškega gospostva v 16. stoletju. (Atlas Slovenije, 1992, str. 140, 159).

tem kraju, ki se je nahajala pri poti (*pey dem beg*) in je bila namenjena njegovemu svaku ob poroki.⁶³ Sicer je imel Štefan Hofer leta 1545 izven Renč obsežnejšo posest na goriškem delu Krasa – v Kostanjevici in v Temnici. V obeh vaseh je imel renški zemljiški gospod tudi sodno oblast.⁶⁴ V Kostanjevici je Hofer posedoval šest hub in še eno pusto zemljišče (*edung*). Tudi kostanjeviški "komun" je obdeloval neko zemljo renškega gospoda;

v letih 1547 in 1548 sta dva kmeta priznala Hoferja za njunega odvetščinskega gospoda (*fokht her*).⁶⁵ V Temnici so bile Štefanove dve ali tri hube, košanija (*khorb*) in pustota (*edung*).⁶⁶ V obeh kraških vaseh se konec 16. stoletja omenja veliko dolin in "jam" (*tall / dolina, grueben*).⁶⁷

Oddaljena Štefanova posest v Lokavcu (*Lokhauetz*) je štela med drugim dve hubi, število podložnikov, ki so tam plačevali odvetščino

⁶³ Urbar 1545, fol. 31, 12v-13; Urbar 1548, fol. 41v-42v.
⁶⁴ Gl. op. 17.

⁶⁵ Urbar 1545, fol. 9, 10v-11v; Urbar 1548, fol. 33-37.

⁶⁶ Urbar 1545, fol. 9v-10v; Urbar 1548, fol. 37v-41.

⁶⁷ Urbar 1592, fol. 80 sl.

(*fockhtay*) ali ognjiščino (*feuergelt / von der foierschtot*), se je po urbarjih sodeč od dveh leta 1545 povečalo na enajst sredi petdesetih let 16. stoletja. Hoferjev je bil tudi opuščeni stolp pri Sobanovi hiši v bližnjem (Vipavskem) Križu.⁶⁸ V spodnjem delu Vipavske doline našteje urbar še dve hubi v Prvačini, po eno pa v Vitovljah, Vrtojbi in Šempetru (ta je bila leta 1546 pripisana kuratu).⁶⁹ Hoferjeva zemlja se omenja še v Biljah z brodom (*schef / vrfort*), gotovo čez reko Vipavo, manjše število zemljišč pa še v Solkanu, v kraju *Smett* (blizu Mirna ali Vrtojbe), kjer je na Vrtojbi obratoval mlin, v Bukovici, v Grgarju (košanija) in na Trnovem (košanija).⁷⁰ Po urbarju 1592 je prišlo do konca 16. stoletja le do manjših sprememb; ne omenjata se npr. več grgarska košanija in huba v Vitovljah, pač pa huba Jerneja Bavčarja v Selu in zemlja v Gradišču nad Prvačino (ta je verjetno v starejših urbarjih vključena med renško zemljo).⁷¹

V mestu oziroma njegovi okolici – Podturnom (*Vnter den turen*; danes goriška četrt Sv. Rok), na "Podturnskem polju" (*in Sent Rokher velt*), Na Kornu (*an der Khuren, pey der Khorniza*), na Štandreškem polju (*in Sant Andre feld*), Za gradom (*hinter der vesten, hinter den geschlos*), Na Grčni (*Gertzschina*) je imel renški gospod še več zemlje (brajde, travniki, njive, vrt, ronk, gozd), tudi dve hubi (ena se je nahajala pri Kornu), pa hišo na Travniku (*am Anger*) in eno znotraj mestnega obzidja, ne nazadnje še gozdni urad (*vorstambt*).⁷² Slednji je prinašal vidnejši zaslužek⁷³ ob proščanjih (*khiertagen*) v Gorici petkrat v letu (*die fünf Jär-märkh zu Gorcz*): na Andrejevo, na dan sv. Jerneja, mestnega zavetnika sv. Hilarija, na dan sv. Filipa Jakoba in na drugo velikonočno nedeljo ali belo nedeljo.⁷⁴

Zelo velik del urbarske vsebine se nanaša samo na Renče. Urbar 1545 navaja v Renčah sredi 16.

stoletja šest hub, le štiri so Hoferjeve (te uživajo Žigon Dominčič, Matevž Dominčič, Matija Furlan in (od 1547) Tomaž Gašparin), dve pa sta kraljevi (*des khunigs hueben*), kar je nesporno razumeti dobesedno, torej da sta pripadali Habsburžanu (kralju in deželnemu knezu). Od teh dveh hub sta bila renška kmeta Fajtič in Dvornik dolžna Štefanu Hoferju tlako (4 *robattar*) in desetino kot svojemu sodnemu gospodu,⁷⁵ medtem ko so se dajatve stekale deželnemu knezu. V vasi so imeli posest pač tudi drugi zemljiški gospodje. Nekaj kmetij si je zase pridržal že goriški grof in po 1500 novi habsburški deželni knez.⁷⁶ Polovičnih kmetij sredi 16. stoletja ni, razen če bi se morda – kar je malo verjetno – nekajkratna formulacija *dient auf den tal* (v teh primerih so tudi dajatve nižje) nanašala ravno na razdeljeno hubo ali košanijo (*khorb*). Slednjih je bilo v Renčah sedem, med temi je bila ena kraljeva. Včasih ni jasno, ali gre za košanijo ali hubo.⁷⁷ Konec 16. stoletja je bila ena izmed hub razdeljena na dva dela.⁷⁸ Številni travniki, njive, brajde, trebeži (krčevine), pa tudi ronki, vinogradi, vrtovi in kakšen gozd, npr. kostanjev gozd (*teia oder khestenboldt*),⁷⁹ grmičevje (*shtaudach*), hrib/grič (*perg*) in drugi manjši kosi zemljišč so lahko pripadali določeni kmetiji ali pa so zelo pogosto nastopali kot samostojne parcele. Za nekatera zemljišča se je v urbarjih vsaj delno zasidral slovenski izraz: loka (*lokha*), dolina (*tall, dolina*) in pogosto krčevina oziroma trebež (*gerait, trebes*).⁸⁰ Na marsikateri s krčenjem pridobljeni zemlji so zaživele nove domačije.⁸¹ Ob intenzivnem krčenju se je število renških košanj v manj kot pol stoletja podvojilo, saj jih urbar iz leta 1592 našteje že petnajst.

⁷⁵ Urbar 1545, fol. 16, 29; Urbar 1548, fol. 46v, 69.

⁷⁶ Archivio di Stato, Gorizia (Državni arhiv v Gorici), Archivio Coronini Cronberg, Serie Atti e Documenti, mapa 257, fascikel 652, Goriški urbar iz leta 1507, fol. 17v – v Renčah sta habsburški dve hubi in eno zemljišče (*guet*). Podobno sliko nam dajejo tudi kasnejši kameralni urbarji, npr. iz let 1530 in 1561 (Biblioteca Statale Isontina, Gorizia (Državna obsoška knjižnica v Gorici), Biblioteca Civica, Ms 137 Civ, fol. 16 in Ms 138/139 Civ, fol. 24).

⁷⁷ Urbar 1548, fol. 53v (*zinsen von selihen khorb oder hueben...*).

⁷⁸ Urbar 1592, fol. 42v, 43v. Polovični hubi so uživali Ivan in dediči Valtiča Žigona.

⁷⁹ Urbar 1545, fol. 29v.

⁸⁰ Glede na sočasno rabo slovenske besede za nemški izraz *gerait*, je "trebež" morda na tem mestu ustreznejši prevod kot krčevina.

⁸¹ Prim. Urbar 1545, fol. 19v / Urbar 1548, fol. 54v (*Wratuschas ... gerait so er sein haus darauf gemocht hott*), 28v / 68v (*des Schersan sun ... gerait wo er sein haus hott gemocht*). Težko je na osnovi enega primera (*ich Shtefan Hofar hab pebiligt meines tals den luuan Brestaulikh / Wrestoliakh pay ... dess Matias khestenboldt ein haus zu mohen*) zagotovo trditi, da je za gradnjo hiše bila vedno potrebna privolitev zemljiškega gospoda (Urbar 1545, fol. 31; Urbar 1548, fol. 73).

⁶⁸ Urbar 1545, fol. 4-4v; Urbar 1548, fol. 15v-18v. Kaže, da gre pri obeh vrstah dajatev dejansko za eno samo. Vsak (najsibo plačnik odvetščine ali ognjiščine) je bil namreč dolžan plačati dvanajst šilingov, v enem primeru pa je izrecno zapisano *feuergelt oder fokhtay*. Pri novopridobljenih odvetščinah se očituje vloga župana (*Mikhilau Wesiakh hott durch den supan mier Stefan Hofar das 52 iar pebiligt foctey & 12*).

⁶⁹ Urbar 1545, fol. 5-5v, 8-8v; Urbar 1548, fol. 15, 19-20v, 30.

⁷⁰ Urbar 1545, fol. 3v-4, 5v-8v; Urbar 1548, fol. 13, 14-14v, 21v-28v, 32.

⁷¹ Urbar 1592, fol. 140 sl.; prim. Urbar 1545, fol. 47.

⁷² Urbar 1545, fol. 1-3v; Urbar 1548, fol. 1-13v.

⁷³ V letu 1548 je bil dohodek najvišji na dan sv. Jerneja – nad 90 liber, najnižji na god sv. Filipa Jakoba – nekaj čez 14 liber, na ostale tri dneve se je dohodek gibal od 20 do dobrih 24 liber; prihodke je Hofer včasih dajal v najem (Urbar 1548, fol. 144v).

⁷⁴ Urbar 1545, fol. 47v; Urbar 1592, fol. 235v. Vsaj pri nekaterih proščanjih je semanji dan našel svoje mesto na trgu Travnik (*Anger*), ki je bil takrat še izven mesta.

Voda Vipave je ponujala možnost ribolova. Ribolovno pravico v njej pod Renčami in Gradiščem nad Prvačino je imel renški gospod, je pa proti ustreznemu plačilu (z žitom in/ali ribami) za nekaj let posameznikom oddajal svoje ograde in priprave za ribarjenje (*vischs zaun, rueten zu fischen, reyschen zu senkhen*).⁸²

Posebno pozornost vzbujajo v enem primeru slovensko poimenovanje za "predmet" (*das pfaifen oder in windischs genont to spilgranie*), od katerega se je plačeval činž, vendar ni jasno, za kaj dejansko gre.⁸³ Podobno ni znan pomen besede *truhén*.⁸⁴ V činž je Hofer dajal tudi les za kurjavo (*prenholtzs*).⁸⁵

Manjši del renške zemlje je renški fevdalni gospod pridržal zase. Hoferjeva dominikalna zemlja, pri kateri je v urbarju običajno zapisano *arbat ich* ali *man ich selbst*, je leta 1545 obsegala večje število njiv (npr. *tiste auf der Puschtza*), šest brajd (med temi novo brajdo pri opekarni (*pay der vernasen*)) in pet travnikov (med njimi velik travnik "V gozdu" (*in Boldt*), pa travnika na Lijaku (*in der Laioch*) in "Na polju" (*in Felt*).⁸⁶

Omenjena brajda pri opekarni priča tudi o neagrarni dejavnosti v Renčah in predvideva razvoj obrti, po kateri so bili prebivalci Renč v preteklosti poznani širom po deželi – zidarstva. Današnje Goriške opekarne so imele potemtakem svojo predhodnico. *Mein vernasar*, pravi Štefan Hofer (ali v njegovem imenu pisar), ko imenuje uživalca njegove opekarne v Renčah. Od marca 1547 je bil to Barnaba Fornazar iz furlanskega kraja Ratenj/Artegna (*Wornabo Vernasar von Artignia*), ki je prejel opekarno z bližnjim vrtom za činž šestih liber in treh kupnih mer pšenice, naslednje leto pa mu je Hofer zopet zaupal "frnažo" za 24 liber.⁸⁷ Markantnejša točka v Renčah je bil seveda Hoferjev grad, ki ga omenjajo urbarji. V sklopu dominikalnega bivalnega kompleksa je prebivalo tudi drugo osebje, ki je v zameno moralo zemljiškemu gospodu (*von turen in/ali von vnteren tal des turens, von der schtuben khuhill vnd khomer, von der khomer oben auf des grosen haus* in podobno) primakniti določen znesek denarja na različne dneve v letu. "Priimki" nekaterih (*master Zuan Maurar, Iakheli Schneidars sun*) dokazujejo njihovo obrtniško dejavnost. Na do neke mere neagrarni značaj renškega prebivalstva bi lahko domnevali na osnovi večjega števila Hoferjevih pod-

ložnikov, ki so v denarju plačevali za hišo, v kateri so bivali, dostikrat brez navedbe kakšnih k hiši pripadajočih zemljišč.⁸⁸ Poleg hiš se omenjajo kleti ali pa zemlja, na kateri je stala hiša (*hausgrundt*) ali klet, sem pa tja naletimo na *hofschtat* (domec), ki predpostavlja bivališče z nekaj zemlje, pa na hlevske prostore (*schtoll, khieschtat, schtadl*). Posebnega pomena za gospodarsko življenje na deželi je bil vsekakor mlin. Hoferjev mlin v Renčah je užival najprej Valentin iz Vogrskega (*Valant von Vngerschpoch*), za njim pa *Alex Milnar*.⁸⁹ Na drugi mlin nas opozori zapis, da je Mihael Silič užival zemljo, na kateri je Špacapan zgradil mlin (*grunt wo var der Schpatzapan die mill hott gepaut*).⁹⁰ Leta 1555 sta Žigon Dominčič in Lambert *Schuestar* imela v načrtu zgraditi mlin pri kraju *Zerouiza*.⁹¹

Topografske omembe v urbarjih dopolnjujejo podoba Hoferjeve zemlje v Renčah. Oznaka *ennhalb der Wipach* se iz zornega kota Renč, ki ležijo tik ob reki na levem bregu, nanaša torej na zemljo na desnem bregu reke Vipave. Poleg omenjenega broda čez Vipavo pri Biljah je moral obstajati še eden v sami bližini vasi,⁹² omenjata se srednji brod pri Gradišču in zgornji brod na meji gospostva.⁹³ Zasledimo tudi most,⁹⁴ verjetno čez isto reko. Na potok Renč, ki teče skozi vas, se slejkoprej nanaša poimenovanje *pach*. V urbarjih srečamo dokaj pogosto še dve splošni topografski oznaki: *im Velt/Felt* (1592 tudi *im Polia*; "V polju") in *im Bolt* ("V gozdu"). Njive so se nahajale tudi *oberhalb des wegs gegen dem Khorst*.⁹⁵ Sliki dopolnjujejo še *Obrauitza, Zerouitza, Wukhuliakh*, nadalje *Slouerie, Dresche(n) oder Dornoch, Puschtza*; pa (1592) *auf dem Plaz, Duwrawicza, Osrenerperg, Pristaua, Doga Berda, Wisokhimie, Lag/Log ...*

Nekateri pravni in gospodarski vidiki gospostva Renče

Iz renškega urbarialnega gradiva odseva marsikatera značilnost, ki osvetljuje bolj ali manj ustaljene odnose med zemljiškim gospodom in njegovimi podložniki pretežno na gospodarskem področju. Glede na številne omembe na novo izkrčene zemlje in praktično zanemarljivega števila pustih zemljišč bi smeli sklepati, da je Štefan Hofer posvečal precejšnjo pozornost razvoju svojega

⁸² Urbar 1545, fol. 47; Urbar 1548, fol. 93v-94.

⁸³ Urbar 1545, fol. 35v. Predpisani činž znaša 24 šilingov in *ein hosen*.

⁸⁴ Urbar 1545, fol. 28; Urbar 1548, fol. 71.

⁸⁵ Urbar 1545, fol. 25v.

⁸⁶ Urbar 1545, fol. 23-24.

⁸⁷ Urbar 1545, fol. 35v-36. Opekarna je oskrbovala Hoferja in gotovo tudi druge odjemalce z gradbenim materialom (*ziegl, planelen, khepf, kholch*).

⁸⁸ Urbar 1545, fol. 36 sl.; Urbar 1548, fol. 75v sl.

⁸⁹ Urbar 1545, fol. 22v.

⁹⁰ Urbar 1545, fol. 22.

⁹¹ Urbar 1548, fol. 107.

⁹² Urbar 1545, fol. 13v; Urbar 1548, fol. 61.

⁹³ Urbar 1548, fol. 93v-94 (*pay dem miteren furt zu Gradischkhut; auf der Wipach pay dem oberen furt vnd vnser khunfin*).

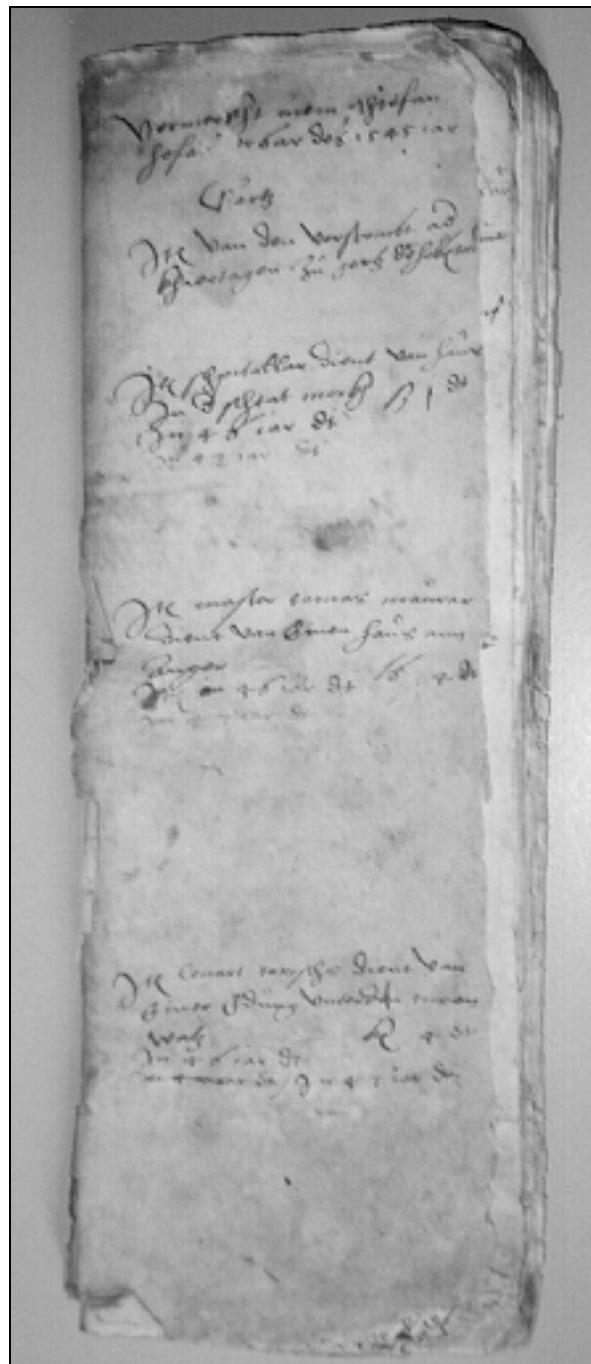
⁹⁴ Urbar 1545, fol. 28. *Master Loretz Maurar zinst von ainem garten pey der prukhen*.

⁹⁵ Urbar 1548, fol. 98v.

gospodstva. Na ta način so se izoblikovale tudi nove kmetije, ki jih lahko topografsko postavimo predvsem v višje ležeče predele pod kraškimi grebeni. Matija *Riz*s je na primer obdeloval hubo, ki jo je izkrčil Špacapan,⁹⁶ *Schersanov trebež*⁹⁷ pa je leta 1553 že označen kot *gerait oder guet*, dve leti zatem pa le še kot *guet*.⁹⁸ Pri pridobivanju nove obdelovalne zemlje so sodelovali Hoferjevi podložniki, ki so bili po opravljenem delu nagrajeni z denarnim nadomestilom, pri čemer sploh ni bilo nujno, da je renški gospod prav njim podelil izkrčeno zemljo v uživanje. Pod datumom 9. september 1550 lahko preberemo, kako je Štefan Hofer podelil Toniju Kosu v uživanje krčevino, ki jo je odkupil od Jurija Batističa in Mihaela Fretarja, in še krčevino, ki jo je dal sam izkrčiti, za kar je bil Kos dolžan letno oddati štiri kupne mere pšenice in eno kupno mero ovsa Štefanu, desetino pa Štefanovemu bratu Matiji; delo, ki ga bo Kos opravil pri sajenju trt in izkopavanju jam ter dodatnem krčenju zemlje, pripadajoče krčevini, bo dolžan plačati Štefan Hofer, ko bo Kosu potekel čas uživanja zemlje.⁹⁹ Podobnih primerov je v obeh urbarjih iz srede 16. stoletja zelo veliko. Zgodilo se je lahko, da je nekdo dobil kak trebež za nekaj let in bil oproščen dajatev, ni pa bil deležen plačila za izboljšave.¹⁰⁰

Podelitev zemlje ali drugih nepremičnin in pravic v uživanje urbar imenuje *verzinsigung*, ki je v urbarjih dostikrat natančneje opisana¹⁰¹ in se je zgodila v prisotnosti prič, običajno kar kmetov iz soseske. Nasprotno pa za nekoga, ki ni smel več uživati določenega zemljišča, pravi renški gospod, da ga je "poslal na dopust" (*ich hab in geurlabt*). Na Hoferjevih posestvih so se deloma uveljavila

nova zemljiško-pravna razmerja, ki so se ponekod na Goriškem zasidrala v 16. stoletju. Ni sicer kakršnih koli primerov kupnega prava, ki se je takrat razširilo marsikje na deželnoknežji zemlji.¹⁰² Je pa moč na osnovi pogodb in dajatev v urbarjih skle-

Renški urbar Štefana Hoferja iz leta 1545.
(BST, Strassoldo, Urbari, št. 152).

⁹⁶ Urbar 1548, fol. 60 (*hueben so Schpacapan ausgerait hott*).

⁹⁷ Prim. op. 81.

⁹⁸ Urbar 1548, fol. 68v.

⁹⁹ Urbar 1548, fol. 133v (*... hab ich Stefan Hofar verzinst ... dass gerait so ich von Iury Batistiz auch Michel Fretar erkhaufft mit sombt den so ich ausgerait vnd hauen hob lassen den Toni Khozen ... iarlihen mier zu pezollen wazs k(haufmas) 5 habenen k(haufmas) 1 vnd den zehenten von allen den Matias Hofar... was der obenont Toni ansezen vnd graben mohen wiert pin ich ime ... schuldig ... was er ober mer ausraiteren vnd hauen wiert ... vnd zu selihen gerait gehert ... ich ime won er geurlabt wurd sunderlihen schuldig zu pezolen*).

¹⁰⁰ Urbar 1548, fol. 91 (*... hab ich den Warnabo vernasar ... gerait ausgelossen ... auf 3 iar fray das er weder zins noch zehent von selihen gebt vnd noch 3 iaren sol mier sollich gerait fray ledig ham fallen vnd ime vmb sellich pesrung nix schuldig zu pezollen ...*).

¹⁰¹ Npr. *verzinsigung* z dne 28. oktobra 1550 (Urbar 1548, fol. 60): *...hab ich ... hueben verzinst den Rokh vnd sein schbeher domit ... hunder pam vnd reben vntersezen das iar alli reben hauen auch die graben ausberten wo sellichs nit geschah ... auch sollst vrlab nemen won si die reben nit arbataten wie sich gepiert*.

¹⁰² GDZS II, str. 431 sl.

pati, da je bil v renškem gospostvu vsaj do neke mere že razširjen kolonat, kljub temu da ne naletimo na kakšno izrazoslovje, značilno za kolonska razmerja (npr. *affitto semplice, locazione, colono*), ki so si v tistem času z zahodne smeri marsikje na Goriškem utirala pota.¹⁰³ V Renčah je namreč zelo razširjena oddaja polovice vina, kar urbarji imenujejo *auf halbschaft/holbenschoft*, zelo pogosto pa se omenja oddaja tretjine žita. Naj za primer navedemo njivo z brajdo, ki jo je Štefan Hofer prepustil Jermanu, za kar je ta oddajal polovico žita prve žetve in polovico vina ter tretjino žita druge žetve.¹⁰⁴ Kaže, da so tudi živino ponekod redili *auf holbenschoft*,¹⁰⁵ kar spominja na zakupniško razmerje med lastnikom in oskrbnikom živine, ki je bilo na primer razširjeno že v srednjeveški Istri, imenovano "socida".¹⁰⁶ V posameznem primeru naletimo na oddajo polovice sena (*halbs heu*),¹⁰⁷ pa polovice sadja (*pam fruchten*) in četrtine sirka (*sierch ... den fierten tal*),¹⁰⁸ poleg tega, da so renški kmetje večkrat dobili neko zemljišče *auf zehent*. Prvi v italijanščini napisan renški urbar iz leta 1594 v veliki meri že uporablja pojem *semplice affitto*, kakor da bi z italijansko terminologijo "prodrila" tudi kolonska razmerja.¹⁰⁹ Prvi urbar 17. stoletja sicer pozna skoraj brez izjeme le *affitto*, nakar je v urbarju iz leta 1605 malodane povsod zabeležen "navadni zakup".¹¹⁰

Iz urbarjev se da povzeti nekaj značilnosti glede menjavanja kmečkih gospodarjev. Pri večjih zaokroženih zemljiščih je zaznati neko kontinuiteto. Zanimiv je primer zamenjave uživalca grgarske košanije ob prisotnosti še živečega bivšega kmečkega gospodarja.¹¹¹ Pri številnih posameznih parcelah pa so se uživalci menjali zelo pogosto. V enem primeru je izrecno naveden čas trajanja najema – Andrej *Pierischinzis* je prejel v uživanje trebež *in Wolt*, ki ga je dal Hofer tisto leto (1555) iztrebiti, za deset let. Ob novi *verzinsigung* ali tudi ob drugi priložnosti, npr. ob obračunu zaostalih dajatev, so bile upošteevane tudi morebitne izboljš-

šave na zemlji (*pessrung*), ki jih je bil zemljiški gospod dolžan odplačati posameznemu kmetu.

Včasih se je zgodilo, da je kmet sam odpovedal najemno pogodbo,¹¹² sem pa tja pa je prihajalo do raznih transakcij, ko je renški gospod zamenjal ali tudi prodal zemljo ali hišo posameznikom, očitno tudi iz kmečkega stanu.¹¹³ Podobno se je prodajalo tudi vino, razne domače živali, živalska koža in drugo.

Podložnikove obveznosti

Činž, ki ga je renški kmet moral dajati svojemu fevdalnemu gospodu, se je precej razlikoval. Večinoma je šlo za dajatve v naturi, dostikrat se je k tem pridružil še denarni znesek, včasih (npr. za uživanje hiš, kleti; odvetščina) so plačevali le v denarju. Nič presenetljivega ni, da je žito v ospredju. Najpogostejši sta pšenica (*watz*) in oves (*haberen*), le sem pa tja še rž (*rockhen*), sirek (*sierch*), pira (*schpelten*), proso (*hiersch*), ječmen (*gerschten*). Med Hoferjevimi prejetimi pridelki najdemo tudi nekaj boba (*pon*).

Tabela: Hoferjeva žitna bera sredi 16. stoletja (v kupnih merah)¹¹⁴

	pšenica	oves	mešano (<i>gemischt</i>)	drugo žito
1545	ok. 320	ok. 135	24	ok. 5
1549	308	148	24	?
1552	78	150	/	28,5
1592	ok. 450	ok. 255	/	8

Zelo pogosto je prišlo v poštev vino (redko grozdje – *weinper*), ki ga očitno v renških hramih ni manjkalo. Kdor je prideloval vino v brajdah ali na s trtami obsajenih njivah (*angesetzte akher*), je večinoma oddajal polovico vina (ali mošta), belega (rebule – *ranuol*) ali črnega (*terana* – *terandt*). V Lokavcu sta oba imetnika hub dajala pogačo (*po-*

¹⁰³ GDZS II, str. 426-427, str. 441; Stres, Oris kolonata, str. 175.

¹⁰⁴ Urbar 1545, fol. 24 (*auf holbenschoft das erst trad vnd wein vnd das letzt oder khlan trad so mon zum andermal sat auf dritt tal*). Uživanje zemlje, od katere se daje tretjina dajatev, se imenuje tudi *auf den terzs* (Urbar 1545, 32v).

¹⁰⁵ Urbar 1548, fol. 105, 132.

¹⁰⁶ Mihelič, Agrarno gospodarstvo, str. 218-220.

¹⁰⁷ Urbar 1545, 33.

¹⁰⁸ Urbar 1545, 32.

¹⁰⁹ BST, Strassoldo, Urbari, št. 153, Renški urbar za leto 1594.

¹¹⁰ BST, Strassoldo, Urbari, št. 153, *Vrbario del Anno adi 10. Ivglio 1601. In Ranzano*; BST, Strassoldo, Urbari, št. 153, Urbar Viljema Hayss Khuenburg 1605 -1608.

¹¹¹ Urbar 1548, fol. 14 (*den ... khorb hob ich mit gueten willen des Wastian Troiar sein nochparen Gregor Fabian das 56 iar vmb den zins wie obschtet verzinst*).

¹¹² Urbar 1545, fol. 14 (*master Lukhes Schuester ... akher auf der Obrauitza ... hazs aufgeben*).

¹¹³ Urbar 1545, fol. 6v (*in 46 iar hot ... Fratnikh [iz Bilj] die wraden vonn mier khauft vmb g(ulden) 15*); prav tam, fol. 44 (*ich hab ...haysel verkhaufft den Iakhob Trampuschs*).

¹¹⁴ Urbar 1548, fol. 140. Tu Hofer sam navaja žitni letni donos med leti 1549 in 1552, pri čemer verjetno ni vključeno desetinsko žito. V letu 1552 je število kupnih mer pšenice nesorazmerno nizko. Podobnih podatkov za leto 1545 in 1592 ni; tu navedene cifre so le seštevek predpisanih žitnih dajatev za ti dve leti in dobro podkrepijo podatke za leto 1548 ter kažejo na občuten dvig žitnega donosa v 16. stoletju, pri čemer je vendar treba računati na določena povišanja dajatev. Šest kupnih mer ali pesonalov je verjetno tvorilo en star, ki je znašal okrog 80 litrov (Kos, *Urbarji*, str. 87; Vilfan, *Pri-*spevki k zgodovini mer, str. 41).

gazschen) ali namesto nje štiri šilinge. Med pogostejše dajatve spadajo seveda predvsem jajca in kokoši, redko kopuni; mala živina (*khlain viech*) – jagnjeta in kozlički – je bila vključena v desetinsko dajatev. Od travnikov so včasih plačevali s senom, od kostanjevega gozda s kostanji; v poštev je prišel tudi (kurilni) les (*(pren)holtzs*) in v Lokavcu deske (*pretter*) ter *schtau*, kar so morali kmetje zvoziti svojemu gospodu. Renški kmetje so svojega zemljiškega gospoda po potrebi oskrbovali s slamo, od njega so prejeli gnoj.¹¹⁵ Omenja pa se tudi lan (*hor*).

Vidnejši dohodek je zemljiškemu gospodu vsekar prinašala desetina. Od vsake kraljeve hube, ki je spadala pod renško sodno jurisdikcijo (*gericht Rentschoch*), je Hoferju šla desetina žita. Desetino je Štefan Hofer sicer pobiral v "domači" vasi in v Lokavcu, Solkanu in Mirnu oziroma kraju *Smett*, pri čemer se je polovica desetinskih dohodkov (v praksi vsako drugo leto) stekala bratrancema v Devinu, Matiji in Aleksandru. V lokavškem primeru je šlo za desetino vina, žita in male živine od desetih hub.¹¹⁶ Desetino so Hoferji in njihovi nasledniki Khuenburgi lahko dajali v najem.¹¹⁷

Po kasnejših navedkih sodeč so se tudi dajatve iz obeh kraških vasi stekale na renški grad.¹¹⁸ Tistim podložnim, ki so živeli v sklopu grajskega poslopja, pa tudi drugim, ki so se ukvarjali pretežno z obrtniško dejavnostjo, je njihov gospod ob vsakoletnem obračunu upošteval njihovo opravljeno delo in temu ustrezno zmanjšal predpisani činž (npr. za zidarska dela – *master Lorentz Maurar ... mein schtodll gemauert hott, arbat im geschlos gemessen*; Mihael Mozetič je zaslužil kot klavec živine – *am schbein vnd khue schlohen*).¹¹⁹

Datum oddaje dajatev je bil določen. Če se je zgodilo, da je prišlo do zamude, je bila lahko kmetu odkazana "odškodnina", kot se je to primerilo Gregorju Peršiču, ki je obdeloval Hoferjevo hubo v Vitovljah (*Weytenburg*) in je zamudil rok (na dan sv. Jurija) ter se pogodil z zemljiškim gospodom za en renški goldinar.¹²⁰ Če ni šlo dru-

gače, si je renški gospod pomagal tudi z biričem – Špacapanu je Hofer del činža odvezel s pomočjo goriškega biriča (*mit dem schergen von Gorzs genumen*).¹²¹ V urbar se je zapisala tudi kakšna sodba, ki jo je Štefan Hofer lahko izvršil kot renški sodni gospod. Jurij *Schpazauzizs* se je pregrešil zoper poslušnost in moral plačati z eno marko šilingov. Hofer je naročil ta denar razdeliti v bogajme (*vmb Gottes willen austallen*).¹²² V podobni luči se nam Štefan Hofer kaže ob času obračuna neplačanih dajatev Lenke Kos v letu 1557, ko je njen manjši dolg zavoljo njenih otrok odpustil (*den khindern vmb Gottes wil gelossen*).¹²³

Renški podložniki so se v denarnih škripcih mnogokrat obrnili kar na svojega gospoda. Ta je po določenem času kadarkoli lahko zahteval izplačilo dolga, sicer pa je moral dolžnik običajno letno oddati določeno količino žita, hkrati pa je jamčil z vsem svojim premoženjem, da bo dolg povrnil.¹²⁴ Zaostanke plačil naravnih dajatev so kmetje lahko poravnali tudi z drugimi pridelki, npr. z vinom, najbolj pogosto pa z denarjem. Urbar nam postreže namreč z zabeležkami oddaj posameznega činžnega obvezanca in od časa do časa, posebno če je šlo za dolgove, z obračunom, ki je upošteval tudi morebitne kmetove izboljšave na nepremičninah, nakupe npr. posameznih živali, ali tudi za gospoda opravljeno delo. Pri tem so bile prisotne priče, običajno kar iz domače vasi, ki so pri izračunu izboljšav opravile cenilsko nalogo.

Zelo pogosto je pri renških kmetih dopisana tudi tlaka oziroma število tlak (*robatar, robatter tag*) ali tudi košenj (*modar, mader*). Kmetje na hubah in košanijah so bili običajno dolžni opraviti štiri robote. Morda se na druge vrste tlačanskega dela nanašajo označbe kot *die robat zu der wier* ali *robatar ally*. K robotniškemu delu se je prištevala tudi vožnja z vozovi. Anderle Arčon je bil na primer obremenjen s tremi dnevi prevoznitstva (*drey tag mit dem wagen zu robatten*).¹²⁵ Tlaki je bilo mogoče zadostiti tudi z denarnim zneskom. Konec 16. stoletja je 29 kostanjeviških in temniških

¹¹⁵ Urbar 1545, fol. 32-33 (*von dem grosen trad das ganzs schtro sy werden den mist von mier haben*).

¹¹⁶ Urbar 1545, fol. 29, 48v; Urbar 1548, fol. 18, 21v, 69v; Urbar 1592, fol. 149v. Prim. op. 62.

¹¹⁷ Leta 1594 je desetino v Mirnu užival goriški meščan Boštjan Hren (*Cren*) in je bil zanj dolžan urbarju 135 liber; za solkansko desetino je Gregor Prion plačeval 30 liber; Renčan Matija Lampretič je bil za desetino v Lokavcu dolžan Khuenburgom 67 liber in 10 solidov (BST, Strassoldo, Urbari, št. 153, Renški urbar za leto 1594, fol. 42v, 43v, 49v).

¹¹⁸ BST, Strassoldo, Urbari, št. 153, Urbar Viljema Hayss Khuenburg 1605-1608. Iz nekaterih oddaljenejših vasi (Lokavec) so gospodu takrat oddajali kar "na roko".

¹¹⁹ Urbar 1545, fol. 37 sl.; Urbar 1548, fol. 100 sl. in na več mestih.

¹²⁰ Urbar 1545, fol. 8.

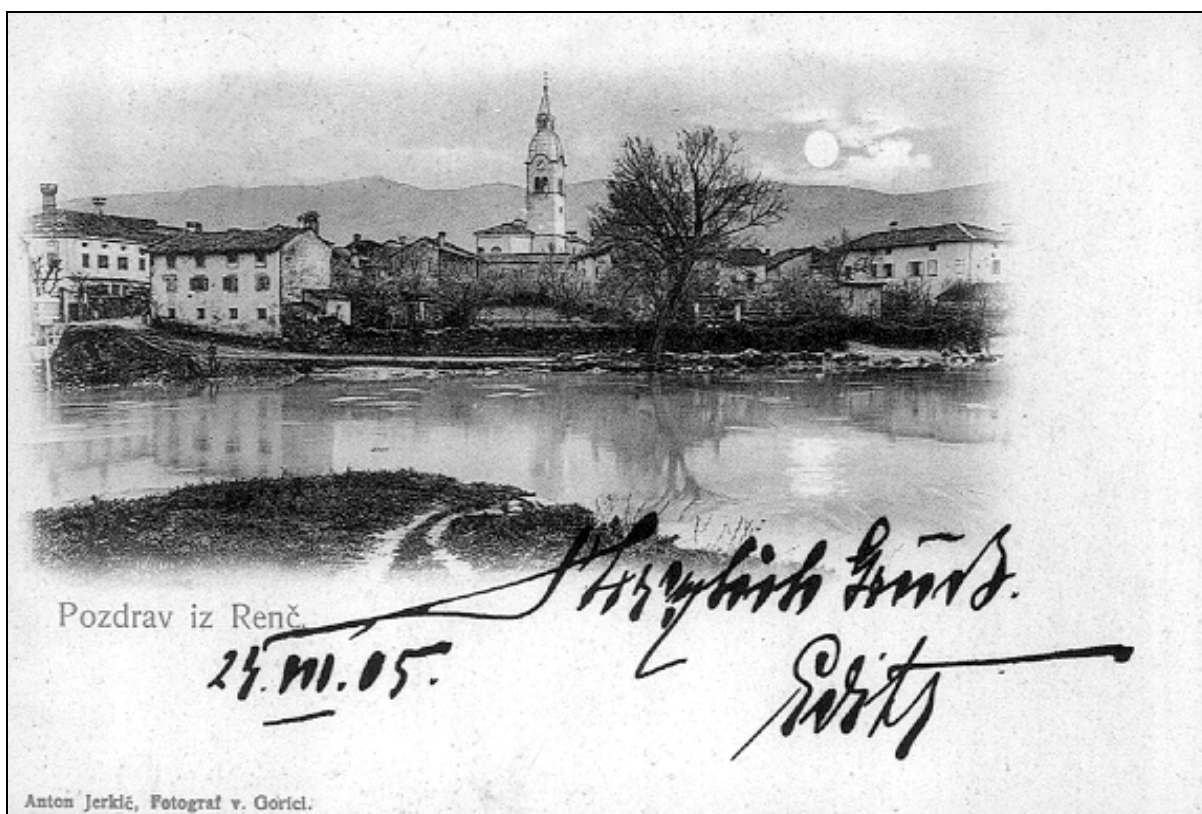
¹²¹ Urbar 1548, fol. 102.

¹²² Urbar 1548, fol. 118.

¹²³ Urbar 1548, fol. 83v.

¹²⁴ Primer take pogodbe, zabeležene v urbarju iz leta 1545 (fol. 30v): ... *23. iuny dess 1546 iar hab ich Schtefan Hofar gelihen den Alex vnsern milnar ducoten 5 ... in der gescholt damit mier ... van selihen gelt zinsen wiert waiz k(haufmas) 2. Vnd wan ich mein gelt pedof so sol der obpemelt milnar mier selichs gelt niderlegen vnd sich des zins oblesen auch hott mich ... Alex versihet oder verpfend als sein hab vnd guet ...* Včasih z natančnejšim določilom, po kolikem času lahko upnik kadar koli zahteva svoj denar nazaj (prav tam, fol. 34v): ... *noch zba iaren next khunftig ... won ichs pederfe*.

¹²⁵ Urbar 1592, fol. 1v.

Središče Renč se nahaja nedaleč od reke Vipave.
Razglednica kraja, odposlana leta 1905.
(Jerkič, Pozdrav iz, str. 85).

kmetov namesto dveh rabot izplačalo po eno libro in štiri solide.¹²⁶

Drobcji iz renških urbarjev

Urbarialno gradivo nudi še vrsto navidez obrobnihih notic, ki pomagajo rekonstruirati historično podobo kraja. Tekst urbarjev iz srede 16. stoletja je pisan v prvi osebi (*ich Schtefan Hofar ...*). Morda pa je vendar v njegovem imenu vse zapisoval kakšen pisar. Omenja se *Ierony Khontzslar*, ki je imel dva Hoferjeva vrta v Renčah.¹²⁷ Zelo pogosto pa naletimo na Hoferjevega kanclerja v Renčah, ki se je imenoval *Piero Lucio*.¹²⁸ Sicer verjetno ne more biti dvoma, da je Štefan Hofer z družino živel na renškem gradu, ki ga večkrat omenjajo urbarji.

Njegova sestra Uršula je z možem Hektorjem Zuljanom očitno vsaj nekaj časa živela v Renčah.¹²⁹ Pri upravljanju gospostva so renškemu gospodu seveda pomagali mnogi posamezniki. Za renško posest – a že pod novimi gospodi iz družine Khuenburg – je (1593) skrbel *Pfleger* Bartolomej *Juliano*.¹³⁰ Sredi 16. stoletja se večkrat omenja konjar – *der zeyt schtuetenholter* Valant,¹³¹ nadalje gozdni služabnik (*forst khnecht*) in drugi služabniki in hlapci.¹³² V Renčah je imel Hofer tudi svojega biriča (*scherg*) in sla (*pott*).¹³³ Izrecno se ne omenja *suppan* v Renčah, medtem ko je nasprotno poznan župan v Lokavcu, ki je leta 1550 od svojega gospoda odkupil tamkajšnjo desetino.¹³⁴ Toda po določenih indicijah bi mogli

¹²⁹ Fragment 1544, fol. 2v; prim. op. 31.

¹³⁰ Urbar 1592, fol. 161v.

¹³¹ Urbar 1545, fol. 33v, 34, 36v.

¹³² Urbar 1545, fol. 47v; Urbar 1548, fol. 90, 96, 123v, 125v, 138v (*lernei mein diener, Lienhart der zeit mein khnet, Lucus main khnecht, dienaar der zeit Ieromi Waretar, Lienhart mein dienaar*).

¹³³ Urbar 1545, fol. 25 (*von einem khestenboldt gelegen pay des schergen haus dient der scherg...*); Urbar 1548, fol. 98, 118 (*Schpazapan vnser pot(t)*, 128 (*...verkhauft ...vnseren schergen Andrey Schpazapan*)).

¹³⁴ Urbar 1548, fol. 18 (*Peter Zubel*). Sporočen nam je npr. tudi priimek solkanskega župana (*Khuslin*) sredi štiri-

¹²⁶ BST, Strassoldo, Urbari, št. 153, Renški urbar za leto 1594, fol. 36v-41 (*Raboti del Carso*).

¹²⁷ Urbar 1545, fol. 27v. Morda se je *Ierony* dejansko pisal *Waretar*, ki je v Renčah bival v neki Hoferjevi hiši in se ob neki priliki (*wie es der Ierony Waretari verscriben hott*) posredno omenja tudi kot zapisovalec (Urbar 1545, fol. 36-36v), toda hkrati se drugje omenja kot Hoferjev služabnik (gl. op. 132).

¹²⁸ Urbar 1548, fol. 128 (*... wie vnser khonzslar Piero Lucio verscriben*).

domnevati, da je župansko nalogo v samih Renčah (ali širše) opravljal *richtar* (sodja?).¹³⁵

Pomen Renč kot že srednjeveškega ministerialnega sedeža se je odražal tudi na cerkvenem področju. Na osnovi lastniške cerkve goriških grofov ali njihovih renških ministerialov se je tu razvila majhna župnija verjetno na ozemlju solkanske pražupnije oziroma kasnejše župnije Šempeter pri Gorici. Renškega župnika je imel pravico prezentirati Ogleju renški gospod, od 1464 torej Hofer, čeravno si je župnija le stežka izborila samostojnost in se je večkrat omenjala le s kaplanom.¹³⁶ Večkratna omemba Hoferjevega kaplana Antona Škulje ali Škulice (*her Anton Schkhulja der zait vnser khoplou na Rentschoch*),¹³⁷ ki je sredi 16. stoletja opravljal to funkcijo, bi se sicer res morda nanašala na renškega dušnega pastirja, morda pa le na kaplana v Hoferjevi grajski kapeli. Morda je bilo v vasi več kaplanov, kajti leta 1550 je omenjen kaplan in menih Vintura, ki je bil očitno tudi domači učitelj, leto kasneje pa še Hieronim Štajer.¹³⁸ Posredna omemba župnikove zemlje in župnika (*pforar, pfof*)¹³⁹ pa dopušča domnevo, da so bile Renče župnija s svojim župnikom in *der phof her Symon* bi utegnil biti takratni renški dušni pastir.¹⁴⁰ K temu lahko dodamo še dve bežni notici, ki omenjata renškega župnika. V letu 1538 je bil tam *plebanus sev vicarius* Aleksander,¹⁴¹ leta 1593 pa je mesto renškega župnika zasedal Jurij Žafran (*Saffran*).¹⁴² Omemba (cerkve) sv. Tomaža (*ronkh vnd wradlen pey sant Tomasen*) dokazuje obstoj te cerkve že po sredini 16. stoletja.¹⁴³ V Renčah je posedovala neko njivo *im Veldt* bratovščina, za katero pa ni

sporočeno, komu je bila posvečena.¹⁴⁴ S cerkvenimi opravili v Renčah se je ukvarjal *Lamprecht Schuester oder Mesnar*.¹⁴⁵

Vaščani Renč, ki so bili povezani v Renški *khamaun*, so nekaj zemlje obdelovali skupaj.¹⁴⁶ Renški urbar ne loči veliko posameznih zaselkov, ki so danes tako značilni za Renče. Izjema je Ozrenj (*Osren*), ki je takrat očitno obstajal celo kot samostojna soseska znotraj renške sodnije,¹⁴⁷ čeprav tega iz urbarialnega gradiva ni zaznati. Omenjata se tudi Oševljek (*Oscheuliekh*), zaselek nad Gradiščem nad Prvačino in *Los*.¹⁴⁸ Ker je to čas formiranja priimkov, ki se še niso povsem ustalili, moremo pokazati, kako so nekateri tedanji prebivalci Renč – ali že njihovi istoimeni predniki – verjetno postavili temelje za nekatere današnje zaselke. Žigon (*Schigon / Sigon*) je ime enega ali več Hoferjevih podložnikov, ki so "krivi", da se eden izmed renških zaselkov imenuje Žigoni.¹⁴⁹ Podobno bi glede na obstoj ustreznih imen ali priimkov v renških urbarjih smeli sklepati tudi za zaselke Lukežiči, Mrljaki, Špacapani, Vičiči, Martinuči, Kaplani, Arčoni, Mohorini.¹⁵⁰ Obrtniški dejavnosti je v večji meri dajala ton opekarna,¹⁵¹ zato je bila zidarska dejavnost po tem sodeč najbolj razširjena. To potrjuje tudi nekaj "priimkov" *Maurar*,¹⁵² ne manjkajo pa tudi drugi obrtniki (*Schneider, Schuestar, Weber*).

desetih let 16. stoletja (Urbar 1545, fol. 4). Že 1523 je bil solkanski župan Jurij Kužlin, v istem času v Ozrenju pri Renčah pa Vid Sluga (Kos, *Urbarji*, 159, str. 163).

¹³⁵ Urbar 1544, fol. 35. Renški podložnik *Tonich Furlan* je leta 1546 namenil *richtarju* par kokoši. Urbar 1548, fol. 96v (*richtar Gorianez*).

¹³⁶ Höfler, *Gradivo za historično topografijo*, str. 18, 136-137. Franc Kos nasprotno trdi, da se je župnija Renče izdvojila iz mirenske pražupnije (Zgodovinske drobtine iz Goriške, str. 109).

¹³⁷ Urbar 1545, fol. 34; Urbar 1548, fol. 70v (*her Antoni Schkhuliza*). Kaplanu je šel manjši del dajatev kar od kakšnega Hoferjevega kmeta (Urbar 1545, fol. 20v; Urbar 1548, fol. 57v).

¹³⁸ Urbar 1548, fol. 66 (*in paybesen meines minichs fra Vintura*); 134v ((15)50 ... *fra Vintura der zeit mein khoplou oder schuelmaster*); 143v (*her Ieronime Shtaiar vnser coplon hie*).

¹³⁹ Npr. Urbar 1548, fol. 124 (*vnser pforer verscriben hot 52 iar*).

¹⁴⁰ Fragment 1544, 2v.

¹⁴¹ BST, Strassoldo, Investiture, *Copia Testamenti D. Iacobi Hofer*, 1538, 3. marec, in *Castro Ranzani*.

¹⁴² Urbar 1592, fol. 161v.

¹⁴³ Urbar 1545, fol. 30; Urbar 1548, fol. 72v; prim. Höfler, *Gradivo za historično topografijo*, str. 137.

¹⁴⁴ Urbar 1545, fol. 31v.

¹⁴⁵ Urbar 1548, fol. 43, 115.

¹⁴⁶ Urbar 1545, fol. 22v. Posredna omemba *des khamaun akher im Felt*.

¹⁴⁷ Gl. op. 16 in 17.

¹⁴⁸ Urbar 1548, fol. 115v, 122v.

¹⁴⁹ Žigon najprej nastopa kot osebno ime, izpeljano sicer iz nemškega Siegmund oziroma Sigismund (gl. Keber, *Leksikon imen*, str. 511), tudi v renškem urbarju (*Sigon Domintzitz*), nato pa se je iz tega razvil tudi priimek.

¹⁵⁰ Sredi 16. stoletja *Andrey Lukheschiz, Stefan Merliakh, Andrey Schpatzapan, Vrban Vizizs, Martinezs(?)*, *Khapulini(?)*, *Toni Garzon(?)*; konec 16. stoletja brata *Anderle* in *Eller Orczon, Iuri Martinuz*; začetek 17. stoletja *Tomas Capelan, Andrea Mochorin*.

¹⁵¹ Od tod priimek Fornazar(ič). Sredi 16. stoletja se omenjata Barnaba in Donat *Vernasar*.

¹⁵² 1545: *master Lovrenc, master Zuan, Blaž* in *der iung Maurar*.

**Prebivalci Renč in uživalci Hoferjeve renške
zemlje po urbarju iz 1545. leta¹⁵³**

Ambrinschitz
Anderly, Mateushev sin
Andrey, sin Lukhesa Schuesterja / Lukheschiz
Domintzitz Gersche
Domintzitz Mateuschs
Domintzitz Mikhlou
Domintzitz S(ch)igon
Duornikh
Fayt(itz) Iuuan
Fernasar Donat
Flurit
Furlan Matia
Gaschparin, Franzeskho
Ierman
Iury, brat onega iz Ozrenja
Iury, Hofnarimn zet
Khantarin Ierony
Khapuln, Peter
Kheber Iury
Khiblitz Iury
Khobilar Iury
Kholman
Khontzslar Ierony
Khoslaukhin
Khrainetz Lienhart
Lukhes, mojster
Maluas Silitzsch
Martin
Marusch
Mateuschs
Maurar Lorentz
Maurar Wlasch
Maurar Zuan
Maurar, mladi
Meskh Filip
Milnar Alex
Moschetitz Ianse
Moschetiz Micheu
Pastell Piery, iz Orehovelj
Pier(i)schin
Poschlar Khotzian

Saietz Lukhes
Saietz Mateusch
Schersan
Schersan (sin)
Schkhulitza Anton, kaplan
Schneider Gersche
Schneider Iakheli
Schohar Thomas
Schtuetenholtar Vido
Schuestar Niclou
Schuestartzitz Wlaschs
Schuestartzitz Zscherne (sin)
Schuester Lukhes
Sef
Silitz Miheu
Soluan Schimon
Storbalun Iakhum
Takhen (dediči)
Trampuschs
Turell Iakhum
Valant, z Vogrskega
Vdakh Gregor
Vetzschan Marin
Vrban (zet)
Waretar Ierony
Waretar Wortolomio
Weber
Wratuscha
Wrestauliakh / Brestaulikh Iuuan
Wutkho Iury
Zernotiz, iz Gradišča nad Prvačino
Zschitz Iury
Zschitz, iz Ozrenja

VIRI IN LITERATURA:

ARHIVSKI VIRI

Archivio di Stato, Gorica
 Archivio Coronini Cronberg

BST – Biblioteca del Seminario Teologico, Gorica
 Strassoldo – Archivio Strassoldo-Villanova
 Urbani – Famiglia Strassoldo di Ranziano
 Investiture – Atti di altre famiglie, Famiglia
 Hoffer, št. 210, corrispondenza e scritture
 concernenti gli interessi della famiglia 1464-
 1620

Biblioteca Statale Isontina, Gorica
 Biblioteca Civica, Manoscritti

LITERATURA

Atlas Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1992.
*GDZS I – Gospodarska in družbena zgodovina
 Slovencev: zgodovina agrarnih panog I: agrar-*

¹⁵³ Tu niso zajeti Hoferjevi podložniki iz drugih krajev in tisti, ki so bili vpisani po letu 1545. Imena in priimki (tudi če ti dejansko še niso pravi priimki) so napisani z veliko začetnico, kljub temu, da urbar pozna malodane le malo začetnico. V urbarju je najprej napisano ime in nato priimek, če je ta obstajal. Tu pa smo vrstni red obrnili. Ohranili smo originalni zapis; priimki namreč niso standardizirani. Zapis za vejico dodatno označuje posameznika, medtem ko so v oklepaju zapisani tisti, ki so znani le po sorodstvenem razmerju do imenovanih. V kakšnem primeru gre lahko tudi za podvajanje ob morebitnem večkratnem vpisu posameznika na drugačen način (na primer enkrat le z imenom, drugič tudi s priimkom, kot morda velja v primeru čevljarja Lukeža, ki je lahko identičen z mojstrom Lukežem). Zapis *i-lunge* je povsod poenoten z *i-jem*.

- no gospodarstvo*. Ljubljana : DZS, 1970.
- GDZS II – *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev: zgodovina agrarnih panog II: družbena razmerja in gibanja*. Ljubljana : DZS, 1980.
- Höfler, Janez: *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem: Primorska: Oglejski patriarhat / Goriška nadškofija, Tržaška škofija*. Nova Gorica : Goriški muzej, 2001.
- Jakič, Ivan: *Vsi slovenski gradovi: leksikon slovenske grajske zapuščine*. Ljubljana : DZS, 1999².
- Jerkič, Anton: *Pozdrav iz ---: stare razglednice primorskih krajev*. Nova Gorica : Branko, 1999/2000.
- Keber, Janez: *Leksikon imen*. Celje : Mohorjeva družba, 1996².
- Kos, Franc: *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku III*. Ljubljana : Leonova družba, 1911.
- Kos, Franc: K zgodovini Gorice v srednjem veku. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo*, I (1919/1920), str. 4-20; II/III (1921-1923), str. 1-15; VII/VIII (1926-1927), str. 30-33.
- Kos, Franc: Zgodovinske drobtine iz Goriške. *Čas*, XIV, 1920, str. 107-114.
- Kos, Franc: Solkan v srednjem veku. *Jadranski almanah za leto 1924*, str. 135-142.
- Kos, Milko: *Viri za zgodovino Slovencev III: srednjeveški urbarji za Slovenijo III: urbarji Slovenskega Primorja II*. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1954.
- Krajevni leksikon Slovenije I: zahodni del Slovenije*. Ljubljana : DZS, 1968.
- Manzini, Guido: Documenti medioevali su Gorizia ed il Friuli trascritti in una miscellanea inedita di G. D. Della Bona. *Gorizia nel Medioevo, 2° supplemento agli Studi Goriziani*. Gorizia : Biblioteca Governativa, 1956, str. 151-159.
- Mihelič, Darja: Agrarno gospodarstvo Pirana od 1280 do 1340. *Zgodovinski časopis*, 38, 1984, št. 3, str. 193-224.
- Morelli di Schönfeld, Carlo: *Istoria della Contea di Gorizia con osservazioni ed aggiunte di G. D. Della Bona*. Gorizia 1855/1856, ponatis Gorizia: Arnaldo Forni editore, 1974.
- Otorepec, Božo: Prebivalstvo Kamnika v srednjem veku. *Kamniški zbornik II*, 1956, str. 67-100.
- Pichler, Rodolfo: *Castello di Duino*. Trento : Stabilimento Tipografico di Giovanni Seiser, 1882.
- Porcedda, Donatella: Nobiltà e Stati provinciali goriziani nella seconda metà del Cinquecento. *Studi Goriziani*, LVII-LVIII, 1983, str. 79-121.
- Porcedda, Donatella: "Un paese di sì piccola estensione, come è la nostra contea, più dal caso che da una provvidenza diretto". Autorità sovrana, potere nobiliare e fazioni a Gorizia nel Seicento. *Annali di Storia Isontina*, 2, 1989, Gorizia, 1989, str. 9-29.
- Porcedda, Donatella: I Della Torre di Valsassina. *Divus Maximilianus. Una Contea per i Goriziani 1500-1619* (katalog k razstavi). Mariano del Friuli : Edizioni della Laguna, 2002, str. 217-225.
- Rutar, Simon: Završniška gosposčina na Krasu. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, V, 1895, str. 213-228.
- Spessot, Francesco: Libri, manoscritti e pergamene degli Strassoldo di Gorizia. *Studi Goriziani*, X, 1934, str. 75-130.
- Stres, Peter: Oris kolonata v slovenskem delu dežele Goriško – Gradiščanske do konca prve svetovne vojne. *Goriški letnik*, 12/14, 1985/87, Nova Gorica, 1987, str. 175-203.
- Vilfar, Sergij: Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirrom na ljubljansko mero. *Zgodovinski časopis*, VIII, 1954, str. 27-86.
- Ulmer, Christoph, d'Affara, Gianni (foto): *The castles of Friuli. History and civilization*. Köln : Könemann, 1999.

Z U S A M M E N F A S S U N G

Die Herrschaft Renče und Hofers Renčer Urbare des 16. Jahrhunderts

Nach Renče (Renntschach), einem Ort im unteren Vipava-(Wippach-) Tal, benannte sich eine Herrschaft, die von den Grafen von Görz im Mittelalter an verschiedene Ministerialen zu Lehen gegeben wurde. Graf Leonhard, der letzte aus diesem Fürstenhaus, verlieh 1464 das Lehen Renče an den Görzner Adligen Stefan Hofer und die Hofer behielten es bis zu ihrem Aussterben im Mannesstamm in der zweiten Hälfte der 80-er Jahre des 16. Jahrhunderts. Die Habsburger, Erben der Grafen von Görz nach 1500, stärkten die Position der Hofer zur Zeit der Kriege gegen Venedig, indem sie ihnen Duino als Pfandherrschaft und die dortige Hauptmannschaft überließen. In Renče, in dem nahe gelegenen Ozeljan und in drei weiteren Orten des küstenländischen Karsts – Kostanjevica, Temnica und Novelo – übten die Hofer auch die Gerichtsbarkeit aus. In den letzten 50 Jahren machten dem Geschlecht der Hofer die Vettern Stefan und Matthias alle Ehre. Als Adelige nannten sie sich nach Renče: der eine residierte als Inhaber des Lehens in Renče, der andere war der letzte von drei Hauptmännern aus der Familie Hofer in Duino. Beide starben ohne männliche Erben, durch Heiraten in der weibliche Linie gelangte das Renčer Erbe in die Hände der Familie Hayss Khuenburg,

dann der Strassoldo, jenes von Duino in die der Familie Della Torre-Valsassina.

In der Priesterseminarbibliothek in Görz (Biblioteca del Seminario Teologico) wird ein umfangreiches Archivmaterial der Familie Strassoldo-Villanova aufbewahrt, die um die Mitte des 17. Jahrhunderts die Herrschaft Renče erbt. Unter den zahlreichen Urbaren befinden sich einige ältere Urbare in deutscher Sprache für das 16. Jahrhundert, die sich auf Hofers Besitz in Renče beziehen (Fragment aus dem Jahre 1544, drei Urbare aus den Jahren 1545, 1548 und 1592). Mithilfe von Urbaren lassen sich die Besitzungen und Rechte Stefan Hofers verfolgen, deren Kern Renče bildete, größeren oder kleineren Landbesitz hatten die Herren von Renče auch in anderen Görzer Orten, vor allem in Kostanjevica und Temnica sowie in Lokavec, aber auch in Görz und Umgebung. Ein Teil der Renčer Einnahmen und Rechte wurde auch seinem Vetter in Duino zuteil (z.B. ein Teil der Einnahmen, die den Hofer aus dem Forstamt in Görz zur Zeit der fünf Kirchtage zuflossen, ferner die Hälfte der Zehnten in Renče, Lokavec, Solkan und Miren bzw. dem nicht näher lozierten Ort *Smett*).

Die Urbare bezeugen in Renče selbst sechs Huben (davon nur vier in Hofers Besitz) und eine größere Zahl von Keuschen (*khorb*) sowie zahlreiche Wiesen, Äcker, Weingärten, Gereute und

andere kleinere Besitzanteile. Einen kleineren Teil des Renčer Besitzes behielt Hofer für sich als Domanialland. Der Feudalherr von Renče widmete der Rodung von Neuland auf den Karstkämmen oberhalb von Renče offensichtlich große Aufmerksamkeit, so dass die Zahl der Bauernhäuser bis Ende des 16. Jahrhunderts merklich zunahm. Aufgrund der überlieferten Namen der Renčer Untertanen dürften einige Weiler erst damals entstanden sein oder ihren jetzigen Namen erhalten haben. Die Untertanen waren zu Natural-, zum Teil auch zu Geldleistungen verpflichtet. Zu den vorherrschenden Getreideabgaben gehörten Weizen und Hafer, sehr oft auch Wein. Die charakteristische Abgabe der Hälfte des Weins (*auf halbenschaft*) zeugt neben einigen anderen Merkmalen (z.B. Verträge und Abrechnungen mit Bauern – Hofer musste etwaige Aufbesserungen von Landbesitz bezahlen) von einer gewissen Präsenz des Kolonats in der Herrschaft Renče.

Das Urbarmaterial spiegelt auch den nichtagrarischen Sektor wider, denn Einzelne entrichteten den Zins nur von Häusern im Rahmen des Schlosses von Hofer bzw. des dominikalen Komplexes. Es handelt sich in erster Linie um Handwerker, wovon die "Familiennamen" zeugen. Darunter befinden sich nicht wenige Maurer, die Material aus Hofers Ziegelwerk in Renče bezogen haben dürften.